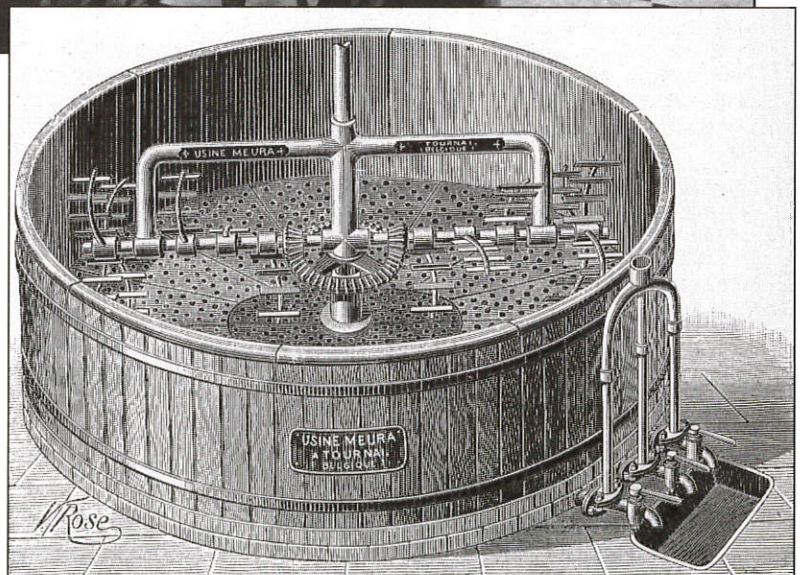

Ons Heem

MAISON SPÉCIALE
POUR LA CONSTRUCTION DU MATÉRIEL
DE
BRASSERIE & MALTERIE
USINE MEURA
TOURNAI (Belgique)

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT - JG. 51 - Nr. 3 * 1997

ISSN = 1370-6489

Afgiftekantoor: Gooik

Ons Heem is een uitgave van het Verbond voor
Heemkunde Kerkstraat 17 te 2970 's-Gravenwezel

Redactie:

Hoofdredacteur: Harry van Royen

Eindredactie: Harry van Royen

Redactiesecretaris: Marit Gypen

Leden:

Luc Stockman

Julien De Vuyst

Luc Van Eeckhoudt

Dominique Vanpée

Luc Van de Sijpe

Henri Vannoppen

Maurits Wynants

Verantwoordelijke uitgever:

Guy Ballet

Woestijnstraat 9

1755 Gooik

Drukkerij:

Ivo Depreter

Edingsesteenweg 224

1755 Leerbeek

Bij de voorpagina:

Sfeerbeeld Herberg De Cam - Gooik (1996)

Foto: Guy Ballet (Gooik)

Reclame roerkuip

firma Meura uit

G.M. Johnson,

Essais sur la science pratique du brassage
(Brussel, 1890)

Het eventueel stopzetten van een Abonnement
dient drie maand voor het einde van elk kalen-
derjaar schriftelijk meegedeeld te worden.

Abonnementsvoorwaarden: (vanaf 01.09.1997)

Persoonlijke ab.: 660,- Bef.

Aangesloten verenigingen: 660,- Bef.

Bibliotheken & instellingen: 860,- Bef.

Steunend pers. ab.: 800,- Bef.

Beschermend pers. ab.: 1.000,- Bef.

op rekeningnummer: 068-2218590-33

Giften enkel op: 068-2218589-32

Herbergleven in Vlaanderen (II)

Driemaandelijks heemkundig tijdschrift voor Vlaanderen

Redactie: Kerkstraat 17, 2970 's-Gravenwezel

Jaargang 51, nr. 3

ISSN = 1370-6489

Zomermaand/augustus 1997

INHOUD

Harry VAN ROYEN, Ter Inleiding: van bier en herbergen	145-146
Henri VANNOPPEN, De sociale functie van de herberg in Midden-Brabant heemkundig bekeken	147-162
Julien DE VUYST, Humor en miserie in het lied over drank	163-182
Erik L. SCHEPENS, Inboedel van de herberg "De Leeuw" te Laarne	183-190
Albert MARTENS, Herbergleven te Hansbeke in de zeventiende eeuw	191-192
Jean Luc MEULEMEESTER, Sint-Arnoldus, patroon van de brouwers	193-195

Ter Inleiding: van bier en herbergen

(1) Over dit patrimonium werden en worden nog heel wat boeken gepubliceerd, bvb. W. Patroons, *Bier* (Antwerpen-Amsterdam, 1979); met recente toeristische publicaties zoals M. Louckx, *Itinéraire de la Bière. 55 km à travers Bruxelles et le Brabant flamand occidental* (Brussel, 1989) of J. Cels, *Streekbieren in Vlaanderen*, 1-2 (Brussel, 1994-1995).

(2) Deze algemene interesse vindt men niet terug in alle landen, cf. E. Hendricks, "Museums for unpopular industries: alcohol, tobacco, nuclear energy, and other industrial museums in the face of public opposition", in: G. Vanderhulst (ed), *Industry, Man and Landscape* (Brussel, 1992) p. 122-124.

(3) *Cambrinus* is de oudste van diverse verzamelaarsclubs, opgericht in 1978, die zich specifiek richten op het verzamelen van brouwerijrelicten. Zij geven ook een ledenblad uit en organiseren regelmatig ruilbeurzen. Contactadres is Brusselsesteenweg 47, 3080 Tervuren.

(4) Kritische bedenkingen bij een dergelijk museaal concept in het Nederlands Openluchtmuseum te Arnhem vindt men bij G. Rooijackers, "De roes van het verleden. Bier en beeldvorming", *Jaarboek 1997 Nederlands Openlucht-museum* (Nijmegen/Arnhem, 1997) p. 28-69.

(5) Cf. het Herbergnummer in *Ons Heem*, 26/6 (1972) p. 229-268, een gevolg van de lezing van W.Th. Knippenberg over "Herbergen in de Zuidelijke Nederlanden" op de Landdag 1969, wat vooraf werd gegaan door het Biernummer in *Ons Heem*, 24/5 (1970) p. 185-232.

(6) Als onderzoeksinleiding kan men terecht bij D. Lamarcq,

Alles wat rond bier en drankcultuur samenhangt kan in Vlaanderen op de nodige belangstelling rekenen (1). Ondanks de Wet Vandervelde bleef bier en sterke drank een gegeerd "ontspanningsproduct" (2), dat vele verzamelaars ertoe aanzet om allerlei memorabilia rond bier en jenever te verzamelen, van glazen tot machines (3), en dat dus eveneens museaal aandacht krijgt (4).

Ons Heem heeft, net zoals talrijke andere tijdschriften, ook reeds de nodige aandacht gehad voor dit onderwerp (5). Dit wil evenwel niet zeggen dat daarmee reeds alles zou verteld zijn rond dit onderwerp, integendeel zelfs.

Eenzijds is er het gewone verzamelen van de nodige informatie over het lokale brouwerijverleden, zowel over de ambachtelijke bierproductie als over de 19de-eeuwse industrialisatie en de 20ste-eeuwse centralisatie (6). In diverse lokale detailstudies konden reeds heel wat interessante gegevens gevonden worden (7). Toch blijft er nog veel werk aan de winkel, zowel op vlak van het onderzoek naar het herbergbestand, het herbergleven, de bierproductie, de beroepsverenigingen van herbergiers, brouwers, jeneverstokers en hopplanters (8), hun eigen beroepsers (9), beroepsonderwijs (10), de Engelse invloed (11) als over de minder fraaie kanten van het drankmisbruik of van de sluikestokerij. Ook het volkskundig luik kan nog verder aangepakt worden, van zuivere folklore tot specifiek taalgebruik (12). Culinair kan men met bier vele kanten op, zowel in de keuken (13) als met de diverse soorten bier die er (geweest) zijn (14), of de volkskundige benamingen die bier, sterke drank en diverse combinaties krijgen (15).

Ook museaal dient er in Vlaanderen nog heel wat te gebeuren (16), laat staan op vlak van inventarisatie van wat ons nog rest aan bouwkundig erfgoed gaande van hopmagazijnen, hopasten, mouterijen, brouwerijen (17) en jeneverstokerijen. In het verleden hebben verschillende organisaties zich gebogen over de promotie van de geschiedenis van het Vlaamse brouwerijverleden. De werkgroep brouwerijgeschiedenis van de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie hield het slechts enkele jaren uit, maar publiceerde naar aanleiding van het Jaar van het Bier (1986) wel een interessante brochure (18). De Gilde van Sint-Arnoldus probeert nu een heuse monografieënreeks over *Het Vlaamse brouwbedrijf in historisch perspectief* uit te werken (19).

Tenslotte is er ook nog het bouwkundig element, van gewoon gebouw tot monument en de implicaties op vlak van renovatie en hergebruiksmogelijkheden. Vanuit de algemene studie van brouwerijen en herbergen dient men immers ook oog te hebben voor wat er nog aan tastbare materiële getuigen overblijft. Naast kapellen en kerken hebben brouwerijen en herbergen immers een even grote rol gespeeld in de lokale microkosmos.

Harry van Royen
hoofdredacteur

"Onderzoek naar het lokale brouwerijverleden, 19de-20ste eeuw", *Heemspiegel*, 17/2 (1996) p. 2-4 met eerste oriënterende bibliografie; W. Vlassenbroeck & L. De Smet, "De lokaliserings der brouwerijen en aanverwante bedrijven in België", *De Aardrijkskunde/La Géographie*, 77 (1968) p. 75-91 is ook een interessant overzicht.

(7) Bvb. G. Van Roey en H. Vannoppen, "Kortenberg, brouwerijgemeente. Evolutie van de brouwerijen en bieren in de huidige fusiegemeente Kortenberg", *Curtenberg* (1993-1994) nr. 3, p. 92-119; P. De Vuyst, "Brouwerijen te Aaigem", *Mededelingen van de Heemkundige Kring van Erpe-Mere*, 35/4 (1995) p. 61-71; F. Van der Auwera, *Bier, brouwerijen en herbergen te Lint* (Lint, 1991); A. Stroobants, *Tussen pot en pint. Herinneringen aan de Dendermondse brouwers* (Dendermonde, 1990). Voor meer exhaustieve bibliografische gegevens over herbergen en brouwerijen verwijzen we naar de Volkskundige Bibliografie in *Volkskunde* of in het *Jaarboek* van de Vlaamse afdeling van de Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde en in de Bibliografie van België zoals die verschijnt in het *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*.

(8) Hop als specifieke grondstof voor de brouwerijsector kende in de loop van de 19de eeuw een geweldige groei, voornamelijk in de regio's Poperinge en Aalst-Asse-Opwijk. Verder gestructureerd onderzoek, dat aandacht heeft voor de hele Belgische hopteelt en -verwerking, is zeker noodzakelijk. B. Deneire (ed.), *Zeven x Hop* (Veurne, 1994) geeft wel informatie rond het Poperingse, maar is even goed bruikbaar in het Aalsterse (cf. bespreking "Een verdwijnende grondstof voor de brouwerijsector: Vlaamse hop", *Heemspiegel*, 17/2 (1996) p. 8-9, met extra internationale bibliografische wijzigingen, vooral rond hopasten). Brouwerij en hopteelt gingen hand in hand; de sector werd vanuit het brouwerijwereldje op de voet gevolgd, cf. L. Isebaert e.a., *Bijdragen tot het hopteeltstuk* (S.I., s.a.), een uitgave van de Vereniging voor Brouwerij-Onderzoek en -Onderwijs V.E.B.O.

(9) Cf. H. van Royen, "Brouwerijtijdschriften als bron voor het lokale brouwerijverleden", *Heemspiegel*, 17/2 (1996) p. 5-7.

(10) Cf. H. Butaye e.a., *100 jaar leven in de brouwerij school Sint-Lieven 1892-1992* (Gent, 1995), of de tijdsgebonden technische informatie, zoals bvb. G.M. Johnson, *Essais sur la science pratique du brassage* (Brussel, 1890).

(11) Hiervoor zou men o.a. een beroep kunnen doen op de *Brewery History Society*, te bereiken via 102 Ayelands, New Ash Green, Dartford, Kent DA3 8JW. Zij geven ook het driemaandelijks informatietijdschrift *Brewery History* uit.

(12) Cf. J. Verstappen, *Het bier in het Volksleven* (Brugge, 1977), of meer recent F. Becuwe, *De wijsheid in de Kan. Bier in het Volksleven* (Alveringem, 1996).

(13) Over het culinaire aspect van bier in de keuken en de voeding kan men beroep doen op de documentaire kennis van de *Academie voor Streekgebonden Gastronomie vzw*, p.a. A. Orteliuslaan 4, 3500 Hasselt.

(14) Bvb. H. Vannoppen, "Bier voor het huisgezin in Kortenberg", *Curtenberg* (1995-1996) nr. 1-2, p. 85-86 (over bvb. de recepten voor gember- en netelbier).

(15) Cf. D. Vanpée, "Speciale biertjes en zo ...", *Heemspiegel*, 18/3 (1997) p. 7-8.

(16) Een belangwekkend voorbeeld van museale inrichting van een 19de-eeuwse brouwerij-mouterij is *De Snoek* te Alveringem, een brouwerij die intact gebleven is o.a. omdat ze zich achter de frontlinie bevond in de Eerste Wereldoorlog en later weinig modernisering onderging. Cf. F. Becuwe & D. Derickx, *Mouterij-brouwerij "De Snoek". Van een dorstlavend verleden naar een museale toekomst* (Beauvoorde, 1990) en F. Becuwe & D. Derickx, *Het Mout- & Brouwhuis de Snoek. Mouten en brouwen in de 19de eeuw* (Alveringem, 1995).

(17) Cf. A. Linters (red), "Brouwen en brouwers in Vlaanderen", *Industrieel Erfgoed in Vlaanderen*, 39-40 (1995) geeft een aantal casusgevallen. Een algemeen overzicht kan nog niet aangemaakt worden omdat het basisinstrument daarvoor, de inventarisreeks *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen*, nog niet afgerond is.

(18) J. Van Hout, *Brochure Jaar van het Bier* (Gent, 1986).

(19) Cf. F. Becuwe, "En de brouwerszoon ... hij trad toe tot de Gilde van Sint-Arnoldus", *Heemspiegel*, 17/2 (1996) p. 7-8; in de reeks *Het Vlaams brouwbedrijf in historisch perspectief* verschenen er tot nu toe twee deeltjes, nl. over de brouwerijen Houvenaghel (Veurne) en De Fabriek (Veurne) (Alveringem, 1996 en 1997).

De sociale functie van de herberg in Midden-Brabant Heemkundig bekeken

Bier roept in Midden-Brabant de begrippen gezelligheid, ontspanning, leute en plezier op. Dit was reeds zo in de 16de eeuw in de tijd van Breughel. Wanneer enkele vrienden samenkomen komt de dame des huizes reeds aan met de vraag: "Wat drinken jullie?" Bij het kaartspel past een flinke pint en dan maar "teussen". Daarom past het eventjes het café heemkundig te ontleden. Men kan het café zowel volkskundig, historisch als sociologisch benaderen.

1. Namen voor het begrip herberg

In Vlaanderen heeft men verschillende woorden voor drankgelegenheden. De eerste term - vrij modern - is het café. Een café was oorspronkelijk het huis waar men koffie kon drinken. De Turken brachten in 1693 het woord *kahvé*, afgeleid van het Arabisch *qahwa*, mee. Het koffiehuis werd gewoonweg een drankhuis.

Een oudere term is de herberg. De herberg verwijst naar het herbergen van personen. In het Midden-Brabantse dialect spreekt de oudere generatie van de staminee en van "op staminee gaan". Staminee komt van het Franse *estaminet*, dat sedert de 17de eeuw in gebruik was en dat afgeleid was van het Spaanse *estamento* wat samenkomst, vergadering betekende.

1. Een gezellige kaartpartij bij een goede pint in Haacht voor 1900. Links bij de slijpsteen Karel Vandesande en Neel Thielemans. Midden notaris Loos en daarachter Gerard Feremans met de pint in de hand (Collectie Gerard Feremans Haacht).

Een recente term is de taverne. Het is een café waar men ook snacks kan eten en soms zelfs volledig kan dineren. Taverne komt van het Latijnse *taberna* dat oorspronkelijk tent betekende. De kazernes en de bedrijven hebben een kantine. Kantine komt van het Franse *cantine*. Dit woord vonden we reeds in de 17de eeuw en was afgeleid van het Italiaans *cantina* wat kelder betekende. "De Kantine" werd in Heverlee zelfs een herbergnaam.

Het Engelse bar is in gebruik sedert het midden van de 19de eeuw. Dit woord komt van het Franse *barre*, de balustrade die er was tussen de toog en de verbruikers.

2. Herbergnamen

Sommige cafés hebben een herbergnaam, andere worden gewoon naar de uitbater genoemd. Herbergnamen kunnen een hele geschiedenis hebben, zoals bijvoorbeeld "De Vier Heemskinderen". In Bertem en Erps vonden we de herberg "De Vier Heemskinderen". In sommige dorpen sprak men van de "Vier Emmers". De legende van de Vier Heemkinderen gaat terug tot de middeleeuwse literaire cyclus van Karel de Grote. Deze legende werd steeds herhaald in de Franse *chanson de geste*. Broedertrouw, familietrouw en leenmannentrouw zijn de basisgegevens van deze *geste*, evenals de gedachte aan boete voor een begane misdaad. Zo vond men het verhaal in het Middelnederlandse *Renout van Montalbaen*. Vanaf de 15de eeuw verscheen het volksboek *Historie vande Vier Heemskinderen*. Dit populaire verhaal lag dan ook aan de basis van heel wat herbergnamen (1).

In Kortenberg vonden we de herberg "De Prins-Kardinaal" op de hoek van de Leuvensesteenweg en van de Walenstraat. Deze herberg dankte haar naam aan de Kardinaal-Infant, aartshertog Ferdinand van Oostenrijk. Hij was de broer van de Spaanse koning Filips IV en de neef van aartshertogin Isabella. In 1634 werd hij gouverneur-generaal van de Spaanse Nederlanden als opvolger van zijn tante aartshertogin Isabella. Hij stierf als gouverneur-generaal in 1637 (2).

Veldslagen komen dikwijls aan bod in cafénamen. In Erps-Kwerps had men de herberg "In Sebastopol" bij de familie Banken op de Leuvensesteenweg te

2. Cafébazin Hélène Elsen-Grauvels voor de toog in haar café in de Stationsstraat te Erps-Kwerps (gehucht Schoonaarde) rond 1960. Bemerkt links de aftrekker voor geuzeflessen en rechts de twee tapkranen.

(1) A. Lechner, *De Vier heemskinderen* (Bussum, 1975) 233 p.; "Heemskinderen (De vier)", *Standaard encyclopedie*, 6 (Antwerpen, 1971) p. 414.

(2) R. Lesaffer, *Defensor Pacis Hispanicae. De kardinaal-infant, de Zuidelijke Nederlanden en de Europese politiek van Spanje: van Nördlingen tot Breda 1634-1637, Standen en Landen* 97 (Heule, 1994).

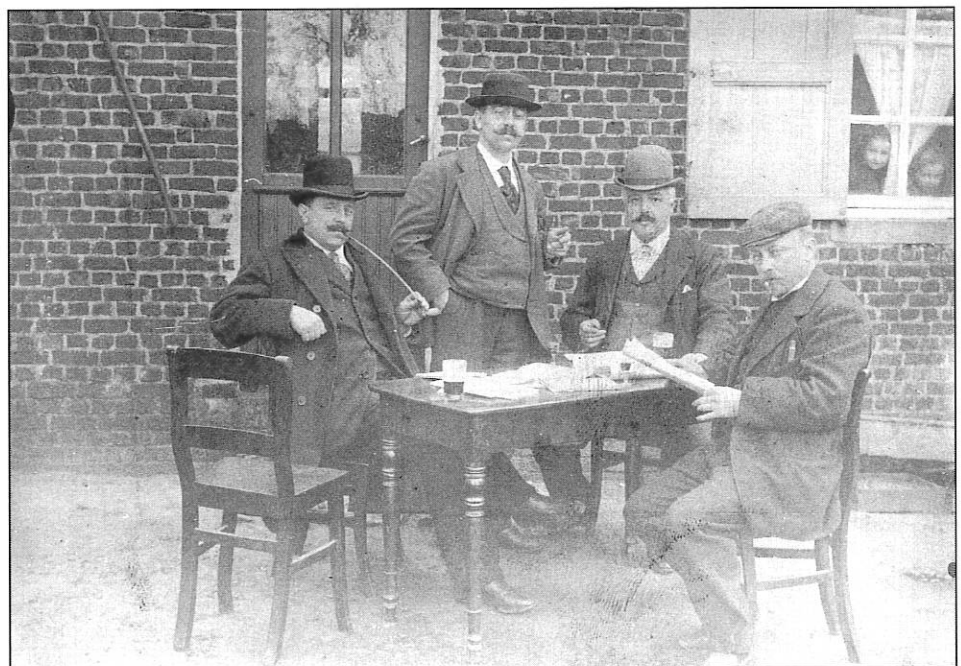

Schoonaarde. Dit herinnerde aan de Slag bij Sebastopol in de Krim (1855). De Russische stad bood elf maanden het hoofd aan de Turkse en Frans-Engelse belegeraars, die haar in 1855 innamen en verwoestten. In Nossegem bestond het café "In Sedan". Dit herinnerde aan een vechtpartij in het café in de periode van de Slag bij Sedan (1870) waarbij Duitsland Frankrijk versloeg. In Everberg herinnerde het kleine cafeetje "In Transvaal" aan de Boerenoorlog (1899-1902) in Zuid-Afrika. Dit café werd gehouden door Louis Hermans en Amelie Andries in de Dalemstraat te Everberg voor 1914 (3).

Aan het vervoer herinnerde "In het Wit Paard". Zelfs vliegtuigen gaven hun naam aan café's. In Zaventem heeft men het café "Den Uiver" dat verwijst naar een ooievaar en tevens naar een vliegtuig uit de Tweede Wereldoorlog. In Steenokkerzeel had men het café "Boeing-Boeing". Nu vindt men de taverne "Jumbo" te Steenokkerzeel op de Kortenbergsesteenweg (landingsgebied van vliegtuigen).

De naam van de cafébazin kan ook de herbergnaam zijn. Zo had men in Erps de herberg "In de Roos" in de Peperstraat genaamd naar de cafébazin Roos of Rosalie. Daar woonde de garelmaker die ook herbergier was ("Bij Gareel"). Ook de geboorteplaats van de cafébazin kan aanleiding geven tot een herbergnaam bijvoorbeeld de zaal "La Panne" in de Engerstraat te Erps. Zelfs het karakter van de cafébazin kan in de herbergnaam terugkomen. Zo had men in de Leuvenstraat te Erps-Kwerps op het gehucht Balkestraat het café "In de Kwade Wijven". De cafébazin was analfaabeet en toen de schilder vroeg welk uithangbord ze wenste, kreeg hij als antwoord: "Doet er U goesting mee!" (Trek uw plan). Tot groot jolijt van de buurt maakte hij er "In de Kwade Wijven" van. De stafkaart sprak zelfs van de Kwadewijvenhoek.

Sommige herbergen herinnerden aan een bedrijf in de omgeving. Zo had men in Erps "Het Windmolentje" bij de familie Salens ongeveer tegenover de windmolens van Erps. Dit café werd in 1883 opgericht en kreeg later de naam "Cureghem". Op zaterdag 17 september 1983 vierde men plechtig het 100-jarig bestaan van het café. Het gemeentebestuur werd met twee fanfares afgehaald aan het gemeentehuis van Erps-Kwerps en zo trok men naar "Cureghem" (4).

(3) M. Vangramberen, *Everberg in vroegere dagen* (S.l., s.a.) p. 14.
(4) Brochure *Nationale Witloof-feesten Kortenberg 1983*.

3. De rechthoekige cafétafel was ook in Haacht rond 1900 vrij populair. Bemerkt links Karel Vandesande en rechtstaande Gerard Feremans met de pint in de hand (Collectie Gerard Feremans Haacht).

Ook sporten en volksgebruiken vinden we terug in cafénamen. Zo had men op het Dorpsplein te Erps "In de Edelen Handboog" omdat er een doelmaatschappij gevestigd was. In de Engerstraat te Erps had men het café "In de Meiboom" bij Felix De Wil omdat hier het comité van de Meiboomplanting gevestigd was voor 1914. In dezelfde straat had men het café "De Vork" dat afbrandde. In de Peperstraat had men het café "Het Geduld". In Sint-Lambrechts-Woluwe bestond de bekende herberg "In de Kwak".

Bekende figuren gaven ook hun naam aan herbergen, bijvoorbeeld het "Van Dijkhof" te Zaventem naar de bekende 17de-eeuwse schilder Antoon van Dijk. De symbolen van de vier evangelisten vinden we in de herbergnamen: "De Arend", "De Engel", "De Leeuw" (soms ook "De Witte Leeuw" en "De Rode Leeuw") en "De Os" (soms "Den Bonten Os") (5). "Sint-Pieter" te Veltem verwijst naar de heilige en "De Drie Koningen" te Erps naar de drie wijzen. In Kortenberg heeft men het café "Gambrinus". Gambrinus is de bierkoning. Volgens sommigen is het een verbastering van Jan Primus of hertog Jan I van Brabant.

"De Zwaan" werd populair door de zwaansage, door het verhaal van de ridder met de zwaan en vooral dan door Lohengrin. "De Moriaan" verwees naar een Middelnederlandse roman. Moriaan, zoon van een blanke vader en een zwarte moeder, was de koning der Moren. In Erps-Kwerps had men de herberg "De Moriaan". De tegenhanger is "Het Morinneken", o.a. te Leuven.

"Het Uperken" op de hoek van de Kwerpse Baan en de Kouterstraat te Kwerps is het huidige café "De Schuur". Een "uperken" was een inhoudsmaat die overeenkwam met 1/2 pint.

3. Het aantal cafés

Vooraf Veltem-Beisem was berucht om zijn herbergen. De Enquête Commissie van 1886 zag een verhoging van 11 herbergen in 1850 naar 49 in 1886. Zo constateerde H. Lambrechts in zijn verslag. Baron de Lamberts beschreef het probleem als volgt: *A Velthem on a essayé, il a fallu recourir aux gendarmes, et malgré cela on n'a pas réussi. Les consommateurs se cachaient dans les caves. On buvait dans l'obscurité. En fait on est arrivé à ce résultat tout contraire: c'est qu'on buvait davantage, parce que c'était défendu* (6).

1900 : 197.821 cafés of 1 café per 34 personen.
1928 : 103.662 cafés.
1936 : 104.393 cafés of 1 café per 80 inwoners.
1959 : 80.277 cafés.
1991 : 31.517 cafés (naast 17.587 restaurants en 1946 hotels) (7).

Men schat het aantal cafés in België in 1996 op een goede 30.000. Jaarlijks zijn er 500 minder. De sector spreekt reeds van de noodzaak van een vestigingswet voor cafés en de brouwerijen dringen aan op een verbetering van het imago en van de kwaliteit van het Belgische café.

4. De herbergier

In de 15de eeuw sprak men van de "weert", de waard. In de 17de eeuw had men het over een "tavernier". De familienaam Taverniers is ervan afgeleid. Ook "kastelein" kwam voor. In de 19de eeuw had men een "tapper", in het Frans *cabaretier* want een herberg heette daar *cabaret* (8). In de 20ste eeuw was het de "herbergier". Nu spreekt men over de cafébaas of over de cafébazin.

(5) I. Brouwers, *Het herbergwezen te Antwerpen* (Brussel, 1976) p. 105-107.

(6) K. Van Der Mueren, *Van schooloorlog tot algemeen stemrecht. Vijf en twintig jaar politieke geschiedenis van het arr. Leuven. Controle examencommissie van het arrondissement Leuven. Centrale examencommissie licentie geschiedenis 2de tijd 1953.*

(7) J. Cels, *Honderd jaar bierhandel* (Zellik, 1993) p. 7, 59, 79.

(8) I. Brouwers, *Het herbergwezen te Antwerpen* (Brussel, 1976) p. 30.

5. De opening van een café

Wanneer een cafébaas een nieuwe herberg begon, maakte hij dit bekend via een publiciteitsfoldertje dat huis aan huis ingestoken werd. Een voorbeeld uit 1934: *Gemeente Erps-Querps. Opening der herberg "Bij Spoontje" op zaterdag 12 mei 1934 door de welgekende Tuur en Dikke Fie. En dégustation: alle fijnste bieren, wijnen en cocktails. Iedereen is welkom. Bieren: Groenendael, Export, Bock, Nectar, Pilsen, Gueuze, Faro. Depothouder: Theo Deckers, Vilvoordschebaan 6, Erps-Querps.*

6. De cafétoog

Als meubelen vond men in 1881 in de zaal van de fanfare Eendracht van Kortenberg: een spoelbak, 1 lekbak, een buffet met drie pompen. De toenmalige huurder was Jan Van Tricht. Op 31 januari 1892 betaalde de fanfare De Eendracht van Kortenberg *Aan Victor Kinart voor het leveren en stellen van 7 meters tinnen buizen voor de bierpompen.*

In de inventaris van de herberg "Onder de Toren" te Berg, opgesteld in 1899 bij het overlijden van Polycarpus Smets vonden we de volgende inboedel van de herberg: *4 tafels, 14 stoelen, een wekker, schappraai met garniersels van tellooren, spiegel, buffet met pomp, loket met glazen, horlogie, lamp, lekbak met kleine druppelglazen, tinne maten met eenige kleinigheden, flesschen met likeuren, kanarievogel met de koor en een bank (9).*

7. Cafétafels en caféstoelen

In de meeste cafés vonden we langwerpige tafels en Kampenhoutse stoelen. Aaneengebonden bracht men ze met de kruiwagen vanuit Kampenhout naar Meerbeek. In de rijkere cafés had men voor 1940 gewoonlijk ook een ronde tafel voor de notabelen. In het café stond ook de spaarkas waarin de spaarders één of twee fr. staken. In de meeste herbergen had men eerst een Leuvense stoof. Men kreeg bloemetjes op de benen wanneer men er te dicht bij zat. Later werd het een hoge kachel zoals in de scholen.

(9) M. Rijdams, "Dorpsfeest 125 jaar Onder de Toren", *De Kampenhoutse Kultuurkrant* (juni 1996) p. 2.

8. De bierton

4. Het kuisen van de vaten was zwaar werk. Van Meerbeek, Pinte en Louis Rigo in de brouwerij Van de Pitte te Kortenberg.

In de Middeleeuwen werd bier in houten vaten of biertonnen in de kelder bewaard. Ze lagen op de buik in een gestel. Het waren drukloze vaten; het bier liep door de druk van zijn eigen gewicht. Er was een houten kraan onderaan het vlakke deel van het vat. De herbergier ging met een stenen kruik of een stoop bier in de kelder halen. In de buik van het vat had men het vulgat of de zwik of "zwat". Langs daar kwam ook de lucht in het vat. Men moest de tap inkloppen om bier te tappen. Dan werd de houten kraan opgezet om te tappen. De bijnaam "De Kleinen Tap" en "De Groten Tap" in Kortenberg herinneren hieraan.

In de 19de eeuw hadden de boeren

vaten van 25 en 50 l in hun kelder staan. Ze kochten deze in de brouwerij. Kleinere boeren gingen met de pot of met de kruik bier kopen in de herbergen. Bij de brouwerij Van Roey te Meerbeek kocht men een vat van 20 of 25 l met tap. Voor 1914 was het zwarte of bruine of leuvens. Dit vat lag bij de grote boeren in de kelder op de moosbank. Er was een zwikske in het vat om lucht te geven. Met een bierpot van 2 l haalde men bier uit de kelder. De vaten moesten in de brouwerij gekuist worden. Lambert Meurrens voerde dit werk uit bij de brouwerij Van Roey te Meerbeek (10).

9. De bierpomp

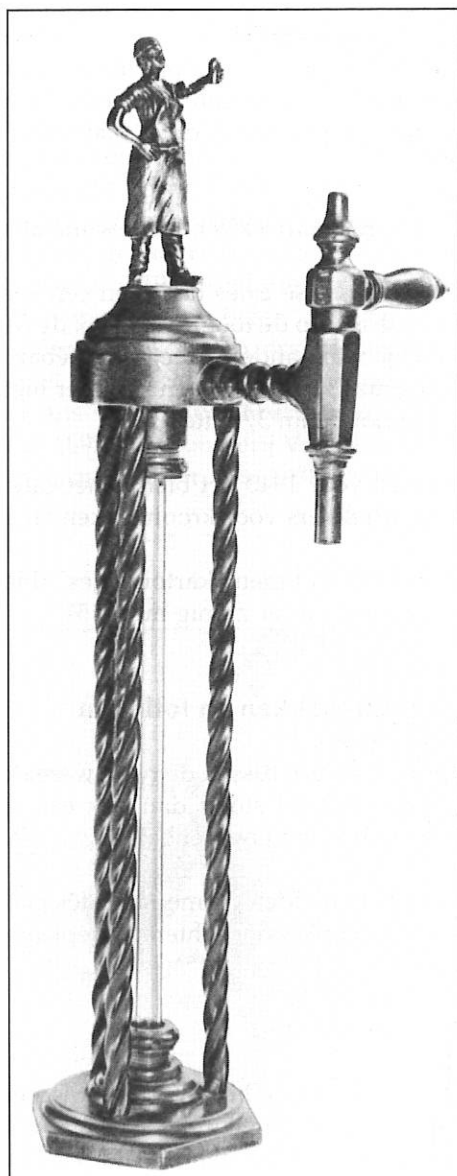
Op het einde van de 19de eeuw verscheen de bierpomp. In een Franse tekst werd het systeem als volgt beschreven: *Au début du XXe siècle, on utilise ce même système, mais avec une chaudière à pression dans le cave, pression obtenue en tournant la manivelle à la main. Ensuite ce procédé est électrifié.* De bierpomp was een handpomp die op de toog of *comptoir* stond. Het bier werd met de hand van in het vat in de kelder in het glas op de toog gepompt. De pomp om acide te maken op het bier had een trekker. Tappen was een kunst. In de Brusselse cafés had men voor de Tweede Wereldoorlog vier pompen. In Hallaar was er in 1938 een pomp in het café Bošmans. In Meerbeek verschenen de pompen rond 1950 (11). Er waren nog heel wat cafés op het platteland waar men voor 1940 geen acide had. De klant in het café kreeg bier in flesjes (12). Men gebruikte ook luchtdrukking of koolzuurdrukking. De koolzuurdrukking haalde het tenslotte op de geperste lucht. Door de sterke druk of *pression* op het bier had men veel schuim (13).

Om de nodige druk en om voldoende schuim te hebben kwamen de *bonbonnes de gaz carboniques* op. Na de Tweede Wereldoorlog verschenen *les frigos comptoirs* en *les caves frigorifiques* in de grotere drankgelegenheden. De houten biertonnen werden toen vervangen door metalen. Voor de rest was het beeld hetzelfde: het vat en de acide in de kelder, de pomp in het café.

Tijdens feesten werd bier koud gehouden met ijs dat van de Ijsfabriek van Strombeek-Bever kwam. Later verscheen de koelkast of de frigo in de herberg.

10. Bierglazen en bierflessen

Hops, het bier van de brouwerij van Veltem, werd opgediend in een balonglas. Na 1945 had men rechte bierglazen en bierglazen met een dikke voet. De "aaspinten" die voor hops en peeterman gebruikt werden,

5. De bierpomp uit de 19de eeuw.

(10) Interview Raymond Buelens (Meerbeek, 1993).

(11) Interview Jean Mommens (Meerbeek, 1995).

(12) Interview Florence De Koninck (Steenokkerzeel, 1995).

(13) Interview Pierre Angelroth (Kortenberg, 1995).

dateerden van voor de Eerste Wereldoorlog. Een scheut en een halvescheut zijn glazen op een voet. Een streep is 18 cl (14). Wanneer tijdens het Interbellum met kermis te Meerbeek een "toernee" besteld werd, dronk de vrouw met de man. De bierglazen droegen de publiciteit van de brouwerij.

De bierflessen moesten donker van kleur zijn, meestal groen of bruin. Zo kon men het bier beschermen tegen zonnestralen en heftig licht. Met flessenbier kreeg men ook huis-aan-huisbestelling. De vervanging van het vat bier door een fles bier was een grote revolutie. Het bottelen gebeurde in het begin manueel fles per fles. Later werd er gedeeltelijk mechanisch gebotteld met een afvulmachine. De draaistop werd vervangen door een stop met beugelsluiting. Zo bleef het koolzuur in de fles. De flessen droegen de naam van de brouwer of van de biersteker. Deze was erin gezandstraald, erin gebrand of op de flessen gedrukt. Op de fles plakte men een etiket met biergist. De flessen stonden in houten kratten of bierbakken. Deze bierbakken waren noodzakelijk voor de bierstekers die bier in flessen aan huis leverden. De geuzefles was een champagnefles met een ziel of bolbodem. Ze werd gebruikt vanaf 1850.

Het grote probleem was het leeggoed. De flessen werden gesloten door CO₂-druk door middel van een knikker. De kinderen sloegen de flessen stuk omwille van de knikker. Ook in Meerbeek werden limonadeflessen stukgeslagen omwille van de "marbollen" of knikkers. Dit loste men op door de invoering van de kroonkurk, een uitvinding van de Amerikaan William Painter. De *bouchon couronne* was een goed middel tegen de diefstal van de bierflessen. De gewone bierflessen hadden "capsules".

11. De geuzeaftrekker, de gewone aftrekker en het bierkaartje

In de Brusselse cafés had men een speciaal toestel om geuzeflessen te openen. Deze stond op de toog. Men stak de fles erin en trok ze af. Dit toestel was noodzakelijk want anders kreeg de cafébazin het werk niet gedaan. Bij het opdienen van geuze kreeg men een stamper met twee klontjes suiker. Een geuzefles had een inhoud van 3/4 liter.

Vermits voor 1940 het bier in het café meestal in flessen opgediend werd, had men aftrekkers voor kroonkurken en aftrekkers voor kurken nodig.

Voor 1940 had men "kartonnetjes" (bierviltjes of bierkaartjes) van de brouwerij, maar men was er zuinig mee (15).

12. Spuwbakken en toiletten

Spuwen kwam tussen de twee wereldoorlogen nog veel voor op het platteland. Op de cafétafel stond dan ook een spuwbak. Soms spuwde men ook in de kolenbak ("den houillenbak").

Voor 1940 hadden de meeste cafés geen "pissijnen". Later werden deze op een hoek op het koertje achteraan geplaatst.

13. Brouwerijen

De bieren van de herbergen werden gemaakt in de brouwerijen. In de 17de en 18de eeuw had men huisbrouwerijen die verbonden waren met een herberg, bijvoorbeeld de kammen in Midden-Brabant en de paanhuizen in Limburg. De Kammestraat in Erps-Kwerps herinnert hieraan. Later kwam het bier uit grotere brouwerijen. België telde in 1907 nog 3.387 brouwerijen. De eerste brouwers

---

(14) Interview Raymond Buelens (Meerbeek, 1993).

(15) Interview Florence De Koninck (Steenokkerzeel, 1995).

waren gewoonlijk landbouwers die een kamme als bijverdienste hadden. Vanaf 1885 verschenen de brouwerijsscholen: in 1885 deze van Gent met steun van de Belgische staat gesticht door professor Louis Vanden Hulle, in 1887 het Institut Supérieur de Brasserie te Leuven met professor Jules Vuylsteke en in 1892 te Gent de Ecole Technique Supérieure de Brasserie als een afdeling van het Institut Saint-Liëvin. Daar kregen de brouwers hun opleiding (16).

Na de Eerste Wereldoorlog verdwenen heel wat brouwerijen. De brouwers schakelden over naar de bierhandel en werden bierhandelaars of bierstekers.

De laatste Midden-Brabantse brouwerijen zijn De Kroon te Neerijse, Kampenhout en Haacht. De Kroon werd in 1898 gesticht door de familie de Coster uit Neerijse. Ze maakten lambic, geuze en kriel. Na 1954 produceerden ze gerstebier, expres, bock en pale-ale en nu dubbel-wit (18). De Brouwerij van Haacht was in 1996 de derde brouwerij van België met 470 personeelsleden.

a. De bierbrouwerijen in de fusie Kortenberg ontstaan door de industriële revolutie

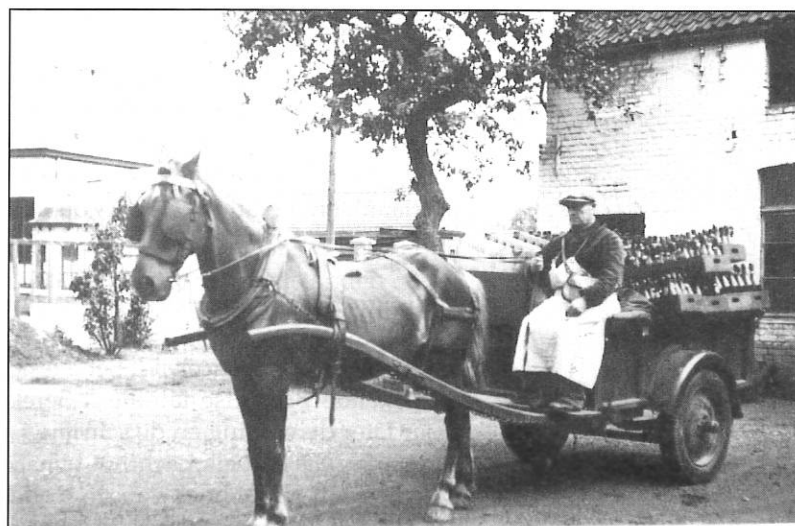
In Erps-Kwerps werd de brouwerij De Wil-Abeloos opgericht in 1896 door Ferdinand De Wil en zijn schoonbroer Frans Abeloos. De brouwerijactiviteiten stopten in 1957. Ze werd afgebroken in 1972 en de sporthal van Erps-Kwerps werd op deze plaats gebouwd.

In Kortenberg ontstonden verschillende brouwerijen: de brouwerij van Jan-Baptist Carleer en Hubert Vandesande opgericht op de Leuvensesteenweg in 1882; de brouwerij Van Meerbeeck in 1902 gesticht door Marcel Van Meerbeeck uit Kortrijk-Dutsel; de brouwerij Van Doren ook genaamd stoombrouwerij Den Ouden Leeuw gesticht op de Leuvensesteenweg in 1901, de brouwerij Piron in de Brouwerijstraat gesticht in 1906 als "Brasserie du Lion Belge" en de stoombrouwerij St.-Amandus in het pachtthof de Vierwegenscheden, opgericht in 1897 door Jozef Schuermans en de weduwe Justin Schuermans-Symons in Kortenberg bekend als "Pachteske Schuermans". Alle Kortenbergse brouwerijen verdwenen: de brouwerij Vandesande in 1897, de brouwerij Van Meerbeeck in 1919, de brouwerij Van Doren in 1928, de brouwerij Piron in 1939 en de brouwerij Schuermans in 1959.

De brouwerij Van Roey werd in 1900 te Meerbeeck opgericht door Gustaaf Van Roey. 1975 was het jaar van het laatste brouwsel.

b. Brouwerijen in Kortenberg voor de industrialisatie

De abdij van Kortenberg had een eigen brouwerij. De ruïnes hiervan, enkele kleine muren in het park, bleven bewaard. Sanderus gaf een mooie afbeelding ervan op zijn befaamde prent van de abdij van Kortenberg in de 17de eeuw. In 1738 maakte de abdij akkoorden om stenen te bakken. Ze moest ook instaan voor het bier voor de steenbakkersploeg. In de rekeningen vermeldde men:

6. Louis Rigo voerde bier uit voor Van de Pitte met het paard van "Pikke Dries" te Kortenberg.

(16) J. Cels, *o.c.*, p. 17-19.

(17) Interview Fred Bottu (Zaventem, 1992).

(18) J.H. Tulfers, *Belgische biergids met brouwerijhistoriek en brouwetechniek* (Antwerpen, 1986) p. 180-181.

8 tonnen middelmatig bier tijdens het vormen;
4 tonnen middelmatig bier tijdens het inzetten van de oven;
1 ton middelmatig bier als de aarde geschoten en gestoken wordt.

In 1769 had de Kortenbergse abdij een kleine ketel om met "houillie" (steenkool) te brouwen. Guilielmus Matthieu uit Sint-Pieters-Rode was *braxator* of brouwer in de abdij op het einde van de 18de eeuw.

In het *Ancien Régime* werd het huis onder Edegem geheten de "Camme" vermeld. Het zou volgens Frans Maes bestaan hebben daar waar de Blockmansstraat uitmondt in de Edegemstraat of toch in die omgeving.

In 1830 was er ook de brouwerij "De Keizerin" op de hoek van de Leuvensesteenweg en van de Kerkstraat, eigendom van de weduwe Vleminckx. Rond 1840 vonden we daar Henri Haesaerts als brouwer.

c. Brouwerijen in Erps-Kwerps voor de industrialisatie

In 1438 werd de kam of brouwerij van Jan van Ranssem achter het koor van de kerk van Erps vermeld. Hop werd reeds gebruikt want in 1457 leverde Matteus Vranckx 100 hopstaken. In 1466 was er ook sprake van 't *hoppecruyt van Meester Gielys* te Erps. Een tweede brouwerij werd in 1474 vermeld als de kam van Jan van Ranssem. De Kammestraat te Erps kreeg haar naam van deze kam. In 1627 vonden we op deze kam brouwer Antoon van der Beken. In de 19de eeuw werd de kam van Jan van Ranssem de hoeve Peeters, die nu fraai gerestaureerd is. In de 17de eeuw was er te Kwerps het Hof van Quarebbe naast de kerk, later ook de Oude Kamme genoemd. Het werd vermeld in de 17de eeuw als *huis en hof met braukamme van Merten van Bierge*. Later in de 20ste eeuw was deze kamme het pachthof Stroeykens dat afgebroken werd om het St. Pietersplein aan te leggen.

In Erps-dorp vonden we nog drie brouwerijen in het *Ancien Régime*: de brouwerij van Willem Corbeels (+1668) in de Vier Heemskinderen op het Dorpsplein, de brouwerij in het laathof van Groenendaal op de Engerstraat, de brouwerij in het pachthof Walravenshof in de Engerstraat vermeld in 1724. De gehuchten hadden ook hun brouwerijen: de kamme van het pachthof Het Schaliëndak onder Balkestraat vermeld in de 17de eeuw, de brouwerij De Olifant, die in de 18de eeuw verdwenen was en die op Diestbrug tussen de Molenbeek en de Waterstraat lag, de brouwerij in het pachthof Wijnegemhof bij de Leuvensesteenweg vernoemd in 1742 met als pachter Jeroen Trappeniers.

In 1818 had men de brouwerij Vander Elst in Erps en de brouwerij J.B. Verhoogen te Kwerps. Lambert Vander Elst werd als brouwer opgevolgd door zijn zoon Clement Vander Elst. Deze werd nog in 1883 als brouwer vermeld. In het midden van de 19de eeuw was er ook nog een tijdje een brouwerij in "De Moriaan" bij de familie Feyens op de Oude Baan te Kwerps.

d. Brouwerijen in Everberg en Meerbeek voor de industrialisatie

In 1474 werd de Wencelen 't Serclaeskamme vermeld. Ze was de eigendom van de bekende Brusselse familie 't Serclaes. Ze lag naast de kerk van Everberg, waar later de woning en de schrijnwerkerij van Petrus Baudemprez was. In het *Ancien Régime* had elk pachthof bijna zijn kamme: de kamme van het Haantje of het pachthof op de hoek van de Hollestraat en de Balingstraat werd vernoemd in 1674; de kamme van het Biesthof of de kasteelhoeve werd vermeld in 1723. Ook het pachthof De Drie Linden (nu de jeugdclub Den Uil) had onder het *Ancien Régime* een brouwerij. De brouwerij van het Gasthuishof of van het

pachthof Ackermans bleef het langst in dienst.

In 1726 verkocht prins de Rubempré, kasteelheer te Everberg, een brouwketel uit zijn pachthof het Biesthof aan Daniël Ackermans (19).

Op de hoek van Dorpsstraat en van de St.-Antoniusstraat te Meerbeek had men in de 18de eeuw de Oude Kamme of de Verbrande Kamme. De 103-jarige Engelbert Vrebos, die ook schepen van de baronnie Meerbeek was, was de eigenaar van deze brouwerij.

e. Brouwerijen en bier in Korbeek-Dijle en Neerijse

In 1686 telde Korbeek-Dijle twee brouwerijen en twee herbergen. Pastoor Hiëronymus Lepaige, was pastoor van Korbeek-Dijle van 1656 tot 1669 en liet nog bier brouwen in de kam van de heer Van Assche te Neerijse. De pastoor vermeldde in de geschiedenis van Korbeek-Dijle dat de gebouwen van een van die twee brouwerijen in zijn tijd nog bestonden. Het huis was toen bewoond door de weduwe Van Kildonck. De andere kam stond in de weide achter de kerk aan de Baggaerd en was toen reeds enkele jaren afgebroken. De meeste kammen werkten voor eigen gebruik. Ze lieten wel de inwoners van het dorp gebruik maken van de kam mits een vergoeding voor hen en voor de werklieden.

Op 18 november 1666 werd er gebrouwen bij *Menheer Van Assche* te Neerijse voor de pastoor van Korbeek-Dijle en het resultaat was:

- 14 aemen goet bier
- 4 aemen middelbier
- 7 aemen cleyn bier.

Hiervoor had men nodig:

- 19 halsteren gerst
- 17 halsteren tarwe
- 3 halsteren haever
- hop.

Als brandhout gebruikte men voor dit brouwsel:

- 70 heytsels (hetsels)
- 2 wissen abbeelen wishout.

Men betaalde voor dit brouwsel:

- aan de camme: 1 gulden 10 stuivers
- aan Steven den brouwer: 1 gulden 7 stuivers
- aan de meier van Neerijse: 3 gulden 6 stuivers. (20)

14. De biersteker

Tot 1890 werd bier geleverd in vaten. Wanneer het een korte afstand betrof dan werd het bier geleverd met de stootwagen, wanneer het grotere afstanden betrof dan was het met paard en kar. De eerste bierstekers verkochten vooral buitenlandse bieren: pale-ale of stout uit Engeland en bock uit Duitsland. Sommige brouwerijen schakelden over op de bierstekerij o.a. Piron te Kortenberg. Wera voerde voor hem bier uit.

Florence De Koninck was de dochter van biersteker "Pirrewit". Ze gaf het volgende beeld van een bierstekerij: *Mijn vader kocht in 1920 de herberg en zaal La Panne in de Engerstraat te Erps van de familie Michiels. Hij was ook biersteker. De vaten kwamen uit de brouwerij De Wil-Abeloos van Erps die veel Prima, Bock en Leuvens leverde. Men moest de flessen kuisen, de flessen spoelen in een "essoreuse" (een*

---

(19) F. en E. Maes en L. Cludts, *Kutse en Vrebos en de familie Vesalius* (Everberg, 1990) p. 235.

(20) P.J.B. Bogaerts, *Geschiedenis van Corbeek-Dijle, I: De parochie* (s.l., 1899) p. 11-11bis. Bogaerts was ook pastoor van Korbeek-Dijle.

kuip met draaiwerk), de etiketten opplakken met lopende gist van de brouwerij, het bier aftrekken op de fles. De stopsels werden in water gekookt en machinaal aangebracht. Men vulde per 10 bakken. De biersteker reed rond met paard en kar. Ik leverde bier met de kruiwagen in de burgerhuizen tot 3 bakken op een kruiwagen. Tot 1926 werd nog bier afgetrokken. Men trok ook porto en "muscat", een zoete wijn, af op flessen. Deze kwamen in vaten binnen (21).

De bierhandelaar die aan huis kwam met bestel- of vrachtwagen, kreeg heel wat concurrentie door de superettes, de discounts en de supermarkten die ontstonden. De vrouwen gingen werken. Er was gebrek aan staanplaatsen in de steden en met de personenwagen ging men boodschappen doen. Men had geen "brouwer" (bierhandelaar) meer nodig. Sommige bierhandelaars begonnen met een drankcentrale of een drankcenter.

15. Bieren

Men heeft nu drie soorten bieren:

- bieren met ondergisting of lage gisting zoals pils, stella (van Artois, later van de Wereldbrouwerij Interbrew te Leuven), loburg en primus van Haacht;
- bieren met bovengisting zoals trappist, palm, ale-bieren (op-ale, ginder-ale);
- bieren met natuurlijke gisting zoals geuze en kriek. Hier spelen micro-organismen mee. Schaarbeekse krieken werden gebruikt om kriek te maken. Faro is een gezoete versie van lambiek. De Franse schrijver Baudelaire was er geen voorstander van: *Le Faro, c'est de la bière deux fois buë - elle est tirée de la grande latrine La Senne*. Om goede geuze te hebben versneed men geuze van een, twee en drie jaar oud. Geuze wordt ook de "Brusselse champagne" genoemd (22).

Witbieren zoals hoegaarden en peeterman in Leuven zijn tarwebieren. Ze moeten troebel zijn. Een pils is goudblond. In 1928 ontstond de eerste Belgische pils. In 1920 had men de ale-bieren, later de kristelbieren en de exportbieren en na de Tweede Wereldoorlog dort. Een pale-ale is bleek en bitter. Oudenaarde heeft zijn bruinbier. Trappist komt uit de abdijen. Met Kerstmis is er kerstbier, bijvoorbeeld christmas-ale.

(21) Interview Florence De Koninck (Steenokkerzeel, 1995).

(22) M. Jackson, *De Grote Belgische Bieren* (Antwerpen, 1991).

7. Rik Elsen voerde rond 1965 bier uit met de bestelwagen. Deze foto is genomen voor zijn café in de Stationsstraat te Erps-Kwerps. Bemerkt links de bierbakken en boven de poort de publiciteit Eklá Super Pils.

Saccharine werd verboden voor bierbereiding bij K.B. van 21 augustus 1903. In de Eerste Wereldoorlog werd saccharine gebruikt wegens gebrek aan suiker. In Beieren en later in geheel Duitsland gold het *Reinheitsgebot*. Men mocht bij brouwen alleen gemout graan, hop, gist en water gebruiken.

In 1874 hield de fanfare De Eendracht haar festival te Erps. Het was de tijd van het Leuvens bier. Dokter C. Haas maakte twee opschriften voor cafés.

Voor de herberg van de weduwe Van Doren:

*Hier op den hoek bekomt ge voor uw centen
nen boterham of koeken met korenten
ofwel een snee gebraden vleesch
En is de keel van 't spelen heesch
Vraagt dan een stoopten Lovensch bier
Of Faro, zoo ge wilt, men vindt het hier.*

De familie Van Doren had de herberg "De Engel" op het Dorpsplein te Erps. Het was tevens bakkerij en men kon er ook eten. Deze herberg lag naast het pensionaat.

Voor de herberg van Ferdinand Kakelbergs:

*Mijn zaal is klein
doch zuiver en rein.
'k Heb Lovensch op stoopten
En 'k zal het niet doopen
Dus zonder verzinnen
Treedt allen naar binnen. (24)*

Leuvens werd in bepaalde kringen niet gezien als een echt bier. Zo had men de uitdrukking: "Geef een pint voor mij en leuvens voor de anderen".

Marie Vangramberen gaf haar bierherinneringen uit Everberg: *Leuvens bier werd in stooptjes verkocht. Het kwam van de brouwerij Lints in de Brusselsestraat te Leuven. Met de processie te Everberg lag er altijd een tonnetje Leuvens bij meter Dries aan de kapel van de H. Familie. Sterke en Dubbele Sterke kwamen van de brouwerij van Boortmeerbeek. Lambic en Faro kwamen uit Brussel, Hopsbier uit Veltem. De brouwerijen van Neerijse en De Keyn uit Leefdaal kwamen met vaatjes tafelbier op lange karren. Boven op vaten en onder aan kettingen. In de hoeven bestelde men zo'n vatje en men stak er een kraan in. Boven in het vat stak een zwik. Als we dorst hadden, zopen we langs daar uit een stropijp om eens aardig te doen. Dat was bier uit zuiver graan gebrouwen en goed van smaak. De herbergiers taptten uit het vat met pompen op de toog. Flessenbier was weinig gekend. (25)* Dit was de toestand voor 1900.

Leuvens bier werd geleverd door de brouwerij De Coster te Neerijse en door de brouwerij Delveaux te Bertem. Men verkocht het in 3/4 liter of per liter. Leuvens bier werd gebruikt voor het bereiden van mosselen. Leuvens was een troebel bier, maar het was minder "straf" dan peeterman. De brouwerij Schuermans van Kortenberg verkocht "hetsel" of "hards ale". De brouwerij Van der Aa te Veltem leverde pale-ale. Voor de Eerste Wereldoorlog waren er ook de bieren leopold en jack-op. Jack-op van de brouwerij van Werchter werd verkocht in grote flessen door "Pirrewit" (Jan-Baptist De Koninck), bierhandelaar te Erps. Hij verkocht prima erps van de brouwerij De Wil-Abeloos te Erps-Kwerps. Hij had de gewoonte een prima te drinken met twee geklutste eieren in het glas. Prima werd in grote flessen verkocht. Bierhandelaar Wie Van Horebeek van Nederokkerzeel verkocht in Meerbeek "super" van het vat van de brouwerij van Kampenhout-Sas. "Jean Mik" en "Fille van de Sleger" leverden faro in Meerbeek. Stout kwam van de brouwerij Schueremans te Herent. Roelants leverde ook "nen dog" of dog-ale (26).

In de rekeningen van de fanfare De Eendracht van Erps vonden we in juli 1901: *betaald aan Roelants 1/4 bruin bier geleverd voor 't feest van 26 november 1900: 6 fr. (27)*

(23) J. Cels, *o.c.*, p. 41; M. Jackson, *Het complete bierboek* (Antwerpen, 1994) p. 280.

(24) Verslag Festival Fanfare De Eendracht Erps op 26 april 1874.

(25) M. Vangramberen, *Everberg in vroegere dagen* (S.L., s.a.) p. 22 en 81.

(26) Interview Raymond Buelens (Meerbeek, 1993).

(27) Rekeningenboek fanfare De Eendracht Erps.

In 1914-1918 dronk men sterke en witte. Witte kwam van bij Piron te Kortenberg. Faro was zuur bier met suiker. Het werd op zondag in de pensio-naten opgediend. Hops was een bleek bier van hoge gisting, dat alleen in goede kelders voorkwam. Bij Schuermans had men boxer, een wit bier. In de Faro kon men hors-ale drinken. Bock was blond. Lambic, geuze, kriek en faro waren typisch in Brussel (28).

Burgemeester Justin Schuermans gaf een volgend overzicht van de bieren uit de brouwerij Schuermans te Kortenberg: *Het begon op het einde van de 19de eeuw met tafelbier, Bruine, Sterke (een donker bier), Leuvens bier, Blonde (voor de herbergen) en Geuze. Na de Eerste Wereldoorlog verscheen de Boxer, een bleek bier van hoge gisting. De flessen hadden stoppen zoals geuze. Het was uit de tijd van de bokswedstrijd tussen de Fransman Carpentier en de Amerikaan Densee. Rond 1930 was er het bier van hoge gisting "Hard's Ale". Na 1945 had men Cort Pils, een bier van lage gisting en White Cat, een bier van hoge gisting, een soort Pale Ale* (29).

In de rekeningen van de fanfare St.-Petrus van Kwerps vonden we in 1926 *een bak stout en een 1/2 bak dog voor de toneelspelers* (30).

De brouwerij Schuermans te Kortenberg leverde bock, leuvens, tafelbier, hard's ale en jacques naar Jacques Schuermans die in 1944 met de brigade Piron als bevrijder uit Engeland kwam (31).

In 1992 vonden we op de Cultuurzolder te Erps-Kwerps de volgende bieren: pils, palm, stella, ginder-ale (alle 30 fr.), rodenbach (35 fr.), witte hoegaerden, geuze 1/4, kriek 1/4, tourtel (blond en donker) (40 fr.) stout, pale-ale, tuborg, scotch, christmas, duvel, grand cru, trappist, triple, verboden vrucht en krikkel (alle 50 fr.). Men schonk er ook een witteke, martini (rood en wit) (alle 35 fr.), een glas rode of witte wijn (40 fr.).

Ook de bierprijzen zijn belangrijk. Op 27 januari 1897 betaalde de fanfare De Eendracht van Kortenberg 50 fr. voor een vaatje bier van 50 l aan brouwer Vandesande en 7,5 fr. voor een vaatje bier van 50 l aan bierhandelaar Joseph Maes (32).

De fanfare De Eendracht van Erps betaalde in februari 1902 aan F. De Wil 12 fr. voor *eene 1/2 ton bier* (33).

Op 5 juli 1937 volgde een grote prijsverhoging:

- Export: een verhoging van 15 fr. per hectoliter.
- Bock: een verhoging van 20 fr. per hectoliter.
- Tafelbier: een verhoging van 10 fr. per hectoliter.

Heel wat herbergen sloten met de prijsverhoging.

Na de oorlog was de prijs van een pint minder dan 5 fr. Later ging deze met 1 fr. omhoog (34).

---

(28) Interview Pierre Angelroth (Kortenberg, 1995).

(29) Interview Justin Schuermans (Kortenberg, 1977).

(30) Museumstichting Erps-Kwerps, Fanfareboek St.-Petrus Kwerps.

(31) Interview Fred Bottu (Zaventem, 1992).

(32) Rekeningboek fanfare De Eendracht Kortenberg.

(33) Rekeningenboek fanfare De Eendracht Erps.

(34) Interview Jean Mommens (Meerbeek, 1995).

16. Frisdranken

In de cafés kon men ook koolzuurhoudend water en priklimonades (orange en citroen) drinken. In Meerbeek leverde Jef De Ridder van Kraainem limonade en "champenjette" of gekleurde limonade. De coca-cola verscheen op het platteland in 1954-1955. In 1992 vonden we op de Cultuurzolder te Erps-Kwerps: coca-cola, limonade (orange, groen, wit), spa bruis en spa reine (alle tegen de prijs van 30 fr.), bitter lemon, canada dry, appolinaris, schweppes tonic, fruitsap (orange, pompelmoes, tomaat) (alle tegen de prijs van 35 fr.).

Na de Tweede Wereldoorlog schonk men ook koffie in de cafés. In 1992 vonden

we als warme dranken op de Cultuurzolder te Erps-Kwerps: oxo, thee (melk, citroen), soep (tomaat, ajuin, groenten, prei, erwten, kip, kervel, asperges), choco warm (alle tegen 35 fr.), koffie (filter, decafeïne filter) (alle tegen de prijs van 40 fr.).

Voor de Tweede Wereldoorlog verkocht men in Meerbeek servela's in de cafés. In Erps was het vooral haring. De bokaal haring stond in café "La Panne" te Erps onder de toog. Servela werd daar niet veel verkocht (35). Chocolade kwam in de herbergen eerst na de Tweede Wereldoorlog. In 1992 kon men op de Cultuurzolder van Erps-Kwerps de volgende versnaperingen kopen: chocolade, chips (zout, paprika, pickels), zwan (normal, pikant), wafel (vanille, suiker), een ijshorentje en een maxi frisco, alle tegen 30 fr. per stuk.

17. Caféspelen

Schoorsteensmijten kwam in de herbergen voor. Men gooide 25 centimes tegen het plafond. Wanneer deze midden op een plavei viel, was men gewonnen en wanneer deze tegen de voeg viel, was men verloren. Op het koertje (achteraan) van Fille Verbiest (Theophiel Beersaerts) te Meerbeek ging men struiven. In sommige herbergen had men een biljart. Bij "Prit" in Meerbeek had men een biljart met 7 gaten en een kegel, die "Hitler" genoemd werd.

18. Het café als verenigingslokaal

De fanfare, het toneel en de liggende wip hadden hun lokaal in een café. Er waren ook de spaarkassen. In het café "Victoria" van Meerbeek had men een spaarkas. Ook bij "Lenie van Tuur" (de weduwe Goossens) in Meerbeek stond een spaarkas om wekelijks te sparen. Wie goed gespaard had, kreeg geen boete. Wie slecht gespaard had kreeg een boete. De donderdag voor Kerstmis was het in de zaal Victoria diner op basis van de boeten. Met de winst van de spaarkas werd een reis ingericht.

Vier cafés in Erps-Kwerps hadden in 1945 een danszaal:

- Pieter Van Meldert (Engerstraat 58): het lokaal van de fanfare De Verbroedering.
- Weduwe De Koninck (Engerstraat 20): het lokaal van de fanfare De Eendracht.
- Philip Van Eycken (Dorpsstraat 32): het lokaal van de fanfare De Vrolijke Schutters.
- Emiel Coppens-Imbrechts (Vissegatstraat 26): het lokaal van de fanfare St.-Petrus.

A. Snoeys schreef in zijn *Sociale Diagnose in de gemeente Wespelaar en de parochie Haacht-station* voor de Sociale School te Heverlee (1966) p. 48: *Er zijn 19 cafés. Het zijn de lokalen van de verenigingen. Ze liggen bij de fabrieken of in de omgeving van het station. Het zijn pleisterplaatsen met spaarkassen. Als de cafés uit Wespelaar verdwijnen dan werken de verenigingen helemaal niet meer.*

(35) Interview Florence De Koninck (Steenokkerzeel, 1995).

8. Een 19de-eeuws Brussels café. Bemerkt vooral de rechthoekige cafétafel.

De kermissen waren niet alleen hoogdagen voor de cafés, maar ook voor de varkens. De afval of de restjes van het bier gingen immers naar het varken. Door het stortbier waren de varkens steeds dronken ("zat") met kermis. Men had dan ook varkens in de herbergen van 180 kg met hespen van 16-17 kg.

In 1945 hadden de volgende cafés in Erps-Kwerps muziekmogelijkheden:

- Maurice Detournay (Leuvensesteenweg 32): pick-up.
- Edouard De Koninck (Leuvensesteenweg 50 of "De Zwaan"): radio en pick-up.
- Melanie Beemans (Leuvensesteenweg 60): radio.
- Jules Van Assche (Kouterstraat 22): radio in de 2de plaats.
- Modest Goossens (Diestbrugstraat 25): jazz.
- Marcel Verhulst (Diestbrugstraat 15): jazz.
- Georges Meulens (Kievitstraat,6): radio in de 2de plaats.
- Engelbert Van Opstal (Vissegatstraat 42): radio in de 2de plaats.
- Lambert Teugels (Vissegatstraat 30): radio in de 2de plaats.
- Filip Van Eycken (Dorpsstraat 32): radio in de 2de plaats.
- Weduwe Kinot (Dorpsstraat 31): radio in de 2de plaats, jazz.
- Maurits Verheylewegen (Dorpsstraat 24): radio in de 2de plaats.
- Karel Mingelinckx (Dorpsstraat 18): radio in de 2de plaats en jazz.
- Weduwe Vandermaelen (Dorpsplaats 1): radio.
- Albert Vanden Daele (Peperstraat 31): jazz.
- Edward Salens (Kuregemstraat 5): radio in de 2de plaats.
- Weduwe De Koninck (Engerstraat,20): jazz.
- Constant Smets (Engerstraat 82): radio in de 2de plaats.
- Petrus Van Meldert (Engerstraat): piano, pick-up, jazz. (36)

Toen de T.V.'s opkwamen, moest de herbergier volgen. In Meerbeek deed het gerucht de ronde dat "Net" De Coster een T.V. gekocht had. Dat was een privé-woning en onmiddellijk moesten de cafébazen volgen want de klanten wilden "Schipper naast Mathilde" zien (37).

De notaris ging tijdens zijn koopdagen naar het café. Het café zat dan vol want het was de gewoonte dat de notaris voor iedereen een pint betaalde. Men had ook een heel gamma van cafés van het notabelencafé tot het stroperscafé. De Kortenbergse burgerij zoals Dr. Cupper en notaris ridder Alfred de Creeft gingen voor de Tweede Wereldoorlog naar de "Faro" waar goede hops te verkrijgen was. Ook apotheker-dichter Georges Angelroth was een liefhebber van dit bier. De "Flèche d'Or" bij Vrebos was zowel café als restaurant en paste bij Kortenberg *lieu de villégiature*.

19. Jenever, de wet Vandervelde en anti-alcoholacties

In 1747 vonden we Francis Van Bever als koster en brandewijnstoker te Erps. Hij woonde in het Rode Schild. In 1843 vonden we de jeneverstokerij Vander Elst-Ectors, die ook een brouwerij had in het centrum van Erps. In 1835 werd Clement Vander Elst alleen nog als jeneverstoker vermeld. De brouwerij was reeds opgegeven. Kort daarop verkocht de weduwe Clement Vander Elst het pachthof met de jeneverstokerij en de brouwerij aan het klooster van de dienstmaagden van Maria. De steen *Jeneverstokerij Vander Elst-Ectors* bleef tot kort na 1970 in de muur langs de Kammestraat. Op de plaats van de jeneverstokerij staat nu de nieuwe vleugel van het Home O.-L.-Vrouw van Lourdes. De familie Renders werkte in deze jeneverstokerij en kreeg de bijnaam "De Stoker", een toenaam die bij zijn afstammelingen nog altijd in gebruik is. In Meerbeek was er in het midden van de 19de eeuw een jeneverstokerij die eigendom was van Jan Vrebos uit Kortenberg (1843). Deze stokerij was gevestigd in de Oude Kamme of de Verbrande Kamme, een pachthof op de hoek van de Dorpsstraat en de St.-Antoniusstraat.

---

(36) Kortenberg, Gemeente-archief, Briefwisseling Erps-Kwerps, Brief van de gemeente Erps-Kwerps aan Fl. Van Dijk, sectieoverste der belastingen te Leuven, d.d. 11 april 1945.

(37) Interview Jean Mommens (Meerbeek, 1995).

Bij K.B. van 29 augustus 1919 verbood minister Emile Vandervelde sterke drank te schenken in openbare plaatsen. Het gevolg was het ontstaan van sluikstokerijen. (38) In Kortenberg werd, onmiddellijk na de wet, een herberg in de Karterstraat gesloten omdat men er sterke drank bleef schenken. Op 28 december 1983 werd de wet Vandervelde afgeschaft. Het toegestane alcoholgehalte in het bloed daalde van 0,8 naar 0,5 promille. De brouwerijen gingen daarop in door alcoholvrijbier, o.a. tourtel, te produceren.

20. De herbergen en de kerk

Heel wat herbergen lagen recht voor de kerk. In verschillende dorpen was er zelfs een concurrentie tussen de pastoor en de herbergier. In de catechismus van 1822 werden alle gevaren van de herberg opgesomd (39). Vooral de gemengde ontspanning kon niet door de beugel. In de 19de eeuw kregen de pastoors de raad om de cafés niet te betreden. Na 1945 wachtte men in heel wat dorpen de offer bij de begrafenissen af. Het was een kunst om te zien hoe die mannen op café altijd op tijd de kerk binnenkwamen voor het offer en onmiddellijk langs de deur weer verdwenen. Later kwamen er zelfs cafés bij de parochiezalen. Denk maar aan de concurrentie van het katholieke "Ons Huis" tegen het socialistische "Volkshuis" in Zaventem na de Tweede Wereldoorlog.

21. De herbergen en de politiek

In de 19de eeuw zag men de herbergier als liberaal. De katholieken poogden dan ook de herbergiers het kiesrecht te ontnemen. De katholieke regering d'Anethan stemde op 5 juli 1871 de wet die bekend stond als "de katholieke kiesmanipulatie". De directe belastingen op het bier werden vervangen door accijnsrechten, dus indirecte belastingen. Alleen de directe belastingen telden voor de kiescijns in de periode van het cijnskiesrecht (1830-1893). Door deze wet verloren dan ook heel wat herbergiers hun kiesrecht. De katholieken detaxeerden de caféuitbaters en manipuleerden aldus het kiesrecht in hun voordeel (40).

Besluit

Het café is een onderwerp dat elke heemkring in Vlaanderen kan behandelen. Er is het veranderend interieur, er zijn de wisselende biersoorten en bierglazen. Men mag ook niet vergeten dat de herbergen met hun feestzalen culturele centra *avant la lettre* waren. Daar speelde zich het verenigings- en ontspanningsleven af, denk maar aan de kaartspelers na de hoogmis. Ook economisch speelden het bier en het café een belangrijke rol. Daar kwamen in Midden-Brabant de witlooflopers samen om hun ronde te beginnen. Op de schalie ("schoil") zagen ze bij welke boer witloof was. Sommige cafébazen waren ook bierhandelaar. Van de bierhandelaar met paard, later met bestelwagen en zelfs vrachtwagen, gaan we naar de dranken-discount. Nieuwe tijden, nieuwe zeden en gewoonten, maar de heemkring heeft de plicht ze voor het nageslacht te noteren, te inventariseren en te fotograferen, want de geschiedenis van het café is ook een deel van de microkosmos die in de heemkunde bestudeerd wordt.

Dr. Henri Vannoppen
Leuvensesteenweg 839
3071 Erps-Kwerps

---

(38) Voor meer achtergrondgegevens zie J. De Vuyst, *Humor...*, p. 164 in deze bundel.

(39) "Catechismus 1822. Les 31: Van de herbergen", *Velpeleven* (1996) p. 83-88.

(40) H. Vannoppen, *Onze Voorouders in de politiek. Deel 2: Belgische tijd: cijnskiesrecht (1830-1895)* (Brussel, 1982) p. 10.

Humor en miserie in het lied over drank

Waar ook ter wereld, overal werden de menselijke activiteiten door zang en muziek vergezeld. De tekstinhoud van het lied was steeds afhankelijk van de omstandigheden, maar elk aspect van het leven was alom tegenwoordig. Geen enkel onderwerp bleef onaangeroerd voor de fantasie van de marktzanger want alles was bruikbaar om zijn dichterschap en/of muzikaliteit op bot te vieren.

De talloze volks- en marktliederen zijn het trouwste bewijs dat elk volk drager is van een eigen eeuwenoude muziekcultuur. Het aantal liederen dat nog aan de vernieling ontsnapt en nu nog bewaard is, grenst bijna aan het ongeloofwaardige. Alhoewel veel "materiaal" moet verdwenen zijn, vormen de overgebleven teksten een onvoorstelbaar groot gedeelte van onze volksliteratuur. Wat nu nog beschikbaar is, toont duidelijk aan hoe onuitputtelijk de liedrijckdom moet geweest zijn. Het kan moeilijk anders vermits een veelkleurige reeks van allerhande plechtigheden, gebruiken en gebeurtenissen aanleiding gaven tot het dichten van liedteksten. De meeste werden niet eenmalig gezongen, maar vormden een steeds wederkerend element in het volksleven. Hier vond het lied altijd en overal een vaste groeibodem. Men heeft het trouwens nooit kunnen scheiden van het lot en de natuurlijke aard van een volk. Elk volk had en heeft zijn specifieke eigenschappen en gebreken die merkbaar tot uiting komen in het lied dat als gezonde weergave van gemoedstoestanden nooit gefaald heeft. In een volksgemeenschap was het lied, in alle omstandigheden, nooit ver weg.

Duizenden liederen van allerlei aard en soort zijn eeuwenlang de weerspiegeling geweest van een individu of een gemeenschap. Voor alle aspecten uit het dagelijks leven vond men een poëtische ontboezeming en de gangbare tekst werd, oorspronkelijk door mondelinge overlevering en later via drukwerken of vliegende blaadjes, tot ons gebracht. Vooral dankzij dit laatste medium, het document, werd de verspreiding van liederen ruimer en het zorgde voor een beter behoud van de oorspronkelijke tekst zodat ze minder onderhevig waren aan veranderingen of kleine nuances. De kans op het "Zersingen" werd steeds kleiner en de authentieke liedteksten werden met meer betrouwbaarheid overgeleverd.

De artistieke kwaliteit van de verzen is tot een zeer minimum herleid of bestaat eenvoudigweg niet. Net als alle andere liedsoorten maakt het lied met betrekking tot de drank hierop geen uitzondering. Het in een versvorm gegoten verhaal beschrijft louter in alle details een of andere gebeurtenis.

Eigenlijk hoeft men geen dieptepsychologie in het marktlied te zoeken, niettegenstaande de moraal nooit ontbreekt en de zanger altijd het slechte verwerpt en het goede als prijzenswaardig bestempelt en zelfs tot voorbeeld stelt. Men kan onze liedjeszangers-dichters wel van een onbeholpen stijl betichten, maar hun teksten zijn een onvervalste uiting van de innerlijke volksziel en vertolken op treffende wijze de gemoedstoestanden van een volk. De liedjeszanger, die tot het volk behoort en haar taal spreekt, brengt alles tot uitdrukking wat in zijn omgeving gebeurt. Hij is de lokale en regionale kroniekschrijver en zijn toe-

hoorders zijn een schakel in de overlevering. Zijn taak als nieuwsbrenger noopte de marktzanger tot een sporadische zucht naar sensatie. Hier speelde hij echter gedeeltelijk in op de wil van een op sensatie belust publiek en een zekere rivaliteit met andere zangers was niet vreemd aan dit fenomeen.

Drankwet

De drank leidde - en leidt nog steeds - tot het zingen van liederen. Vroeger ging overmatig drinken - vooral bij de studenten - met verschillende rituelen gepaard. De gevolgen van overtollig drankgebruik zijn soms nefast, niet alleen voor het individu in kwestie, maar ook voor zijn naaste omgeving. Uit enkele liederen leren we trouwens dat de drank alle moraliteit tart en overwegend een negatieve uitwerking heeft op alle vlakken. We spreken hierbij niet zozeer over de ondraaglijke hoofdpijn, maagstoornissen en "nadorst", maar over de sociale gevolgen van de dronkenschap. Deze namen op een bepaald ogenblik ontoelaatbare vormen aan waarop de overheid ingrijpende maatregelen trof en de "drankwet" afkondigde. Dit gebeurde niet zozeer om de drank volledig te weren, maar vooral om het - arme - gezin of de familie te beschermen.

De drankwet is bijgevolg ontstaan omwille van het overdreven drankgebruik dat uiteindelijk in een volledig drankmisbruik ontaard was. Om het overmatig drinken, speciaal van sterke dranken, te voorkomen of in te dijken, trof men zowel in het buitenland als bij ons maatregelen die wettelijke beperkingen oplegden tegen de alcoholverkoop om het alcoholisme te bestrijden. In de "estaminetten" en de latere herbergen was het verboden "geestrijke" dranken te schenken.

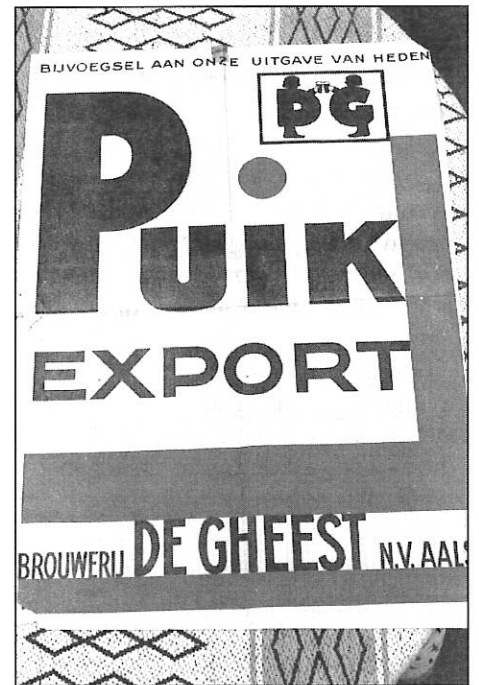
Deze vorm van "remedie tegen de miserie" had in de 19de en het begin van de 20ste eeuw enorme ellende veroorzaakt en de arbeidersbevolking in feite nog dieper in een bijna uitzichtloze situatie gewikkeld. Nochtans was er reeds voor de Eerste Wereldoorlog een poging gedaan om die toestanden te verhelpen door op 25 september 1906 een wet uit te vaardigen tegen de invoer, de fabricage, het transport en de verkoop van de gevaarlijke absint. Daarnaast verhoogde de regering de rechten op alcoholhoudende dranken wat slechts een gedeeltelijk effect had op de verbruikers.

Na de oorlog besloot men om nog strenger op te treden en op 15 november 1918 werd er een totaal verbod opgelegd. Dit werd echter licht gewijzigd door de wet van 29 augustus 1919 met de beperkingen die tot voor enkele jaren nog altijd van kracht waren. Het betrof hier de dranken met een alcoholgehalte boven de 22 graden, die niet mochten geschonken worden in dranklokalen, vermaakgelegenheden, openbaar vervoer, de horecasector, winkels en zelfs niet op de openbare wegen. Op clandestiene verkoop stonden hoge boeten.

Op die manier verdween de "borrel" of "den druppel" uit de drankhuizen waar men verplicht werd een exemplaar van de *Beteugeling der dronkenschap* op een zichtbare plaats uit te hangen. Niettemin stoorde men zich niet altijd aan de opgelegde voorschriften en vooral op het platteland werden nog "wittekes" geschonken aan regelmatige en betrouwbare klanten. Toen werden trouwens ook talloze "kantiens" uitgebaat. Dit waren privé-huizen die drank schonken zonder vergunning, een fenomeen dat nu nog steeds bestaat.

Na de Tweede Wereldoorlog kwam er stelselmatig verandering in het systeem dankzij de "Drank- en horecawet" die voor versoepeling zorgde. Niettemin waren aan de verkoop van alcoholische dranken specifieke eisen gekoppeld. De laatste jaren rezen nog andere problemen en de bevolking hoefde geen heil meer te zoeken in de alcohol aangezien het relatief hoge welvaartspeil van de arbeider, dat niet meer vergelijkbaar was met dat van de vorige eeuw. De regering

besloot bijgevolg om in alle drankgelegenheden de sterke drank toe te laten, maar niet zonder hogere accijsrechten te heffen.

9. Reclameblad voor het Puik Export bier van de Aalsterse brouwerij De Gheest (recto-verso) (Collectie en foto J. De Vuyst)

Drinkplaag verwenst

Vooraleer het echter zover was, speelden zich heel wat drama's af onder de bevolking die in de drank soelaas zocht. Toch heeft men steeds gewaarschuwd tegen overmatig drinken; zelfs in vroegere eeuwen wees men de dronkaards op de noodlottige gevolgen van hun buitensporige drinkgelagen.

De *Spiegel der Jonkheid*, ook gekend als de *Gulden A.B.C.*, van E.H. Fern. Loys uit de tweede helft van de 18de eeuw wijdt maar liefst vierhonderd versregels aan de dronkenschap. Heel wat moraliteiten werden hieruit overgenomen door C. Van Oost in de *Schoolgeschiedenis van Sint-Martens-Lathem* (1). De auteur benadrukt de schadelijke gevolgen van overdaad, o.a. waar hij citeert:

*Veel drank doet de maeg bederven,
En den mensch ellendig sterven,
Met perykel van de hel,
Daerom vlied hem, jon gezel.*

In gelijk welke omstandigheid is matigheid geboden. De schrijver duidt tevens op de financiële gevolgen, wat niet wegneemt dat de drank ook een weldaad kan zijn vermits het toch voor de mensen gebrouwen wordt:

*Al en maekt men niet de bieren,
Voor de zwynen, wilde dieren,
Al brouwt men niet 't hoppe-nat,
Voor den hond, of voor de kat,
Nogtans zal aen jonge kind'ren,
Vele drinken altijd hin'dren,
Want die dikwyls lekt de kraen,
Zal op 't lestdaer zuigen aen.
En van glazen, leeren pinten,
Ja den grond der kannen tinten,*

(1) C. Van Oost, *Schoolgeschiedenis van Sint-Martens-Lathem van 1800-1900* (Gent, s.a.).

*Zoo dat hy in zulk geval,
Haest proefmeester wezen zal.
En zal Vaders goed verkoopen,
Om ter herberge te loopen.*

Vooraf dit laatste wordt eens te meer bewezen in het lied *Ik drink den nieuwen most*. Wellicht werd het vooral om zijn moraliserend karakter eeuwenlang tot voorbeeld gesteld. Weinig andere liederen genoten een evenwaardige populariteit; het was sinds de 18de eeuw overal bekend en werd gezongen op de wijze van *Sylvia* of naar de 16de-eeuwse Franse melodie *La Sylvie*. Dit is trouwens een van de meest gezongen melodieën geweest wat duidelijk wordt in de genummerde verzameling van vliegende blaadjes door Van Paemel uitgegeven (2). Zeker een tiental liederen werden op dezelfde wijze als *Ik drink den nieuwe most* gezongen.

Liedeken van den Nieuwen Most

Stemme: Van Sylvia

*Ik drink den nieuwen most,
'K en vraeg niet wat hy kost,
'T is my al eens als ik hem drinken mag,
Als ik myn liefste heb op myn gelag,
'K vraeg niet wat zy doet,
Want haer zoet wezen valt my al te zoet,
'T is my al eens als ik aenschouwe,
Haer vriendelyk gelaet,
Dat my zeer wel aenstaet.*

*Haer oogskens als cristael,
Hebben my menigmael,
Myn ziel gekwetst, myn jeugdig hert doorwond,
En my gekost zoo menig hondert pond,
Haer borstjens leli wit,
Deden my dikwils zeggen: liefste zit,
Doet my de eer, myn zoeten engel,
Zit hier neder by my,
En laet ons wezen bly.*

*Heer weerd breng ons zeer ras,
Een versch gespoeld glas,
En daer by een pot met rhynschen wyn,
Daer toe moet een schotel suiker zyn,
Brengd ons een kaertespel,
Want ik moet spelen met myne Isabel,
Een piquet, eens fraey gedronken,
En daer naer gespeeld,
Eer ons den tyd vervoeld.*

*Maer vriend ziet deze fluyt,
Moet gy eens drinken uyt,
Ter eere van myn zoete herderin,
Die ik meer als myn eygen ziel bemin,
A vous want ik begin,
Ziet kameraed daer en is niet meer in,
Houd vast de fluyt ik zal ze vollen,
En zet die aen uw mond,
Doet doch bescheed terstond.*

*Als ik het spel begin,
Zoo kwam de moeder in,
En zey dochter met een grammen moed,
Gaet uyt de kamer op den staenden voet,*

---

(2) Het lied was ook verkrijgbaar in Ieper bij drukker en boekverkoper Lambin-Verwaerde, gevestigd *In den Hemel*.

Och moeder! niet zoo vreed,
Want aen u dochter is geschied geen leed,
Laet my met haer een weynig spelen,
Maer stoort u niet zoo zeer,
Doet my toch deze eer.

Neen, jongman, 't is genoeg,
Adieu tot morgen vroeg,
Maer neen, vrouw moeder, drinkt een roomer wyn,
Zit wat by ons en laet ons vrolyk zyn,
Neen, jongman, ik moet gaen,
Neen, vrouw moeder, eerst bescheed gedaen,
Neemt dit glas wilt neder zitten,
Sa lustig eens geboeft,
Waerom zoo lang getoeft.

Den wyn klemt in den kop,
Men weet van geen staen op,
'T is nog eenen pot brengt nog eenen citeroen,
Soucies, peerkens en nog een limoen,
En nog wat suyker werkt;
Want deze wyn is voor Bello te sterk;
Dat zoet kindjen kan hem niet drinken,
Deze zoo harden wyn,
Hy moet gesuykert zyn.

Dan heeft zy my geboon,
Als toekomenden zoon,
Maert ziet, eylaes! 'k en had noyt gepeinst,
Dat zy zoo dobbel was en geveynst,
Het was maer valschen schyn,
De reden die zy spraken vol fenyn,
En is dat niet een valsche vrouwe,
Die my zoo zeer verdoofd,
En al myn goed geroofd.

O valsch fenynig hert,
Oorzaek van myne smert,
Wat hebt gy nu dat gy hebt beraên,
Dat ik om u heb al myn geld verdaen,
Houd gy trouwe niet en waer bereyd,
'K had gegaen en uw verlaeten,
En elders gevreyd,
Tot myn meerder profyt.

Maer nu is 't al te laet,
Te volgen uwen raed,
En uws moeders fenynig hert,
Dat my brengd in deze groote smert,
'T scheen 'k was van haer bemind,
Maer gy waert tot myn verdriet gezind,
En doch ten kon niet anders wezen,
Want zoo de oude zong,
Zoo piepen ook haer jong.

Oorlof nu Isabel,
Verstaet myn reden wel,
In uwen mond en is niet eenen tand,
Of hy kost my wel eenen diamant,
Denkt wat de liefde doet;
Om uwen't wil heb ik verteerd myn goed,
Om uwen't wil zoo moet ik dolen,
Maer overdenkt den staet,
Daer gy my nu in laet. (3)

---

(3) Gent, Verzameling gedrukte
bladen I. Van Paemel, nr 21.

Het "kwaad" als zodanig speelde zich hoofdzakelijk af in de herberg. Het was een verzamelplaats van vaganten waaronder zich kunstenaars bevonden. De kroeg werd in vroegere eeuwen bestempeld als een "duivelshol" waar alleen dorpelingen van laag allooi en onmaatschappelijken hun heil in de drank zochten ... tenminste als men zich daartoe beperkte want de kroeg werd nog om andere redenen afgewezen. Men ging ervan uit dat de herberg niet voor fatsoenlijke mensen bestemd was, maar praktisch uitsluitend voor geboefte openstond dat er tijdverdrijf zocht bij drank, spel en andere "ketterse" bezigheden. Toen de herbergen steeds talrijker in het dorpsgezicht verschenen, oordeelde men iets milder over de plaats die ze in de maatschappij vervulde. Niettemin raadde men de mensen toch aan om die "plaatsen van verderf" te schuwen, maar dit gebeurde bijna hoofdzakelijk om sociale redenen. Een uitlating over de kroegen in de stad Aalst gezien vanuit een "christelijk" standpunt luidt als volgt: *In vele kroegskens zijn er hier des zondags herbergdansen, waer de werkende man zyne duergewonne cens van de week, tusschen 't spelen van arias op barbarische orgelkens, gaet verbrassen en verkwisten, in gezelschap van zekere meisjes, die meestendeels nog minderjarig zyn en door zekere kroeghouders in hunne koten gelokt worden, en zoo, van jongs af, tot het zedeverderf en de ondeugd aengeleerd worden.*

Hetgene hier meest te betreuren is, is dat het begin of de repitie dier danspartyen, daer, en bijgevolg, de geldverkwistingen, en de ondeugdleer en zedebederf, van vrydag te voren beginnen, en dat 't spel dikwoyls maer 's maendags daerna eindigt. Zouden er aen zulke dingen niet einde en pael moeten gesteld en die brandpunten van verderf niet moeten uitgedoofd worden, waervan zoovele ongelukkige werklieden de victiemen zyn, en waer zy zich overleveren aen de dronkenschap, die hun zoo schadelyk is, en zooveel twist en krakeel in hunne huishoudens doet ontstaen, welke meest altyd de slechtste gevolgen na zich slepen?

Ons dunken moet die vraeg met ja beantwoord worden, en 't is daerom, dat wy de vryheid nemen van er de aendacht van M. De Burgemeester als Opperhoofd der politie, op in te roepen, hem nederig verzoekende van, met zyne gekende bezorgdheid, de politiereglementen op de openbare danspartyen te doen naleven, en zoo een einde stellen aen dezen ongelukkigen toestand, waerdoor meermaels een braef en goed huisvader tot eenen verkwister van geld, dat zyne vrouw en kinderen bestemd is, herschapen wordt, en schuldelooze maegden in verloren zedelooze schepsels veranderen (4).

De herbergbezoeker die er maar steeds op los drinkt, tijd en uur vergeet, ont-snapt enerzijds tijdelijk aan een ondraaglijke situatie. Anderzijds draagt hij er toe bij dat zijn onmiddellijke omgeving nog meer in de mizerie komt en zelfs tot wanhoop kan gedreven worden. Uiteindelijk leidt het voortdurend drinken van kwaad tot erger en brengt nooit de gewenste oplossing voor het probleem.

De Kroeg

*Acht uur! en nog niet thuis gekomen
't Is zaterdag, 't werk eindigt vroeg,
Ach zeker is hij meegenomen
Door kameraden naar de kroeg.
Ja, daar zit hij, ja, zou ik hem wenken?
Neen, 'k durf het niet, licht wordt ie kwaad.
Ach, nog een glas laat hij zich schenken
Toe kom naar huis, 't is al zo laat.*

*Refrein: Een enkel glas dat zal niet hinderen
O ja, ik weet 't zo is 't begin,
O denk aan mij, aan onze kinderen
Ontsteel niet 't brood aan je gezin.*

*Hoort niet naar slechte kameraden
Voor jou geld drinken zij het meest,*

---

(4) *De Denderbode*, nr. 1375 (12 januari 1873) p. 1.

*Drinkt een glas bier, 't zal je niet schaden
Maar dronkenschap maakt mens tot beest.
En drinkt je meer dan je kunt verdragen
Dan weet je niet meer wat je doet,
Geef mij en ook de kind'ren slagen
En anders ben je toch zo goed.*

*Refrein: Wees man en laat je niet bepraten
Door d'een of d'andere slechte vriend,
Die in de kroeg hun weekloon laten
Onstelen brood aan vrouw en kind.*

*En wat, wanneer door 't stage drinken
Je werk steeds meer te wensen laat,
Je levenskracht en moed ontzinken
Tot je patroon je ten slo' ontslaat.
Moet jij dan als een beed'laar lopen
Omdat je nergens werk meer vindt,
En moet ik dan mezelf verkopen
Om brood te hebben voor ons kind.*

*Refrein: Als 't zover kwam zou je dan vloeken
Het noodlot dat zo wreed je sloeg
Of in je zelf de schuld gaan zoeken
En momp'len, die vervloekte kroeg.*

*Als gij de glazen hebt geledigd
Denkt g'u gelukkig, g'hebt het mis,
Toch laat de drank u onbevredigd
Ge zoekt 't geluk waar het niet is.
Drinkt vrij een glas, zelfs een tweede
Zo gij daarin ontspanning vindt,
Doch zoek dan thuis geluk en vrede
Bedenk, gij werkt voor vrouw en kind.*

*Refrein: Een enkel glas, ge hoeft het niet te schuwen
Doch, 'k raad u, maakt de kroeg niet rijk,
Ten koste van u zelf en d'uwen
Publiek, zeg mij, heb ik gelijk? (5)*

In de meeste liederen stelt men vast dat een moraal meegegeven wordt om de lezer te waarschuwen en hem in feite te hoeden opdat hem niet hetzelfde onheil overkomt. Soms gaat er van de liedteksten een geweldige tragedie uit die de meest verdorven kroegbezoeker tot nadenken moet stemmen. Maar ondanks de ernstige waarschuwingen geloven sommigen niet wat men hen voorhoudt. Nochtans zijn er talloze voorbeelden van dronkaards die in het herbergspel betrokken worden, dat trouwens vaak eindigt in ruzie en vechtpartijen om platzak huiswaarts te keren. Pas 's anderendaags dringt het tot de man in kwestie door hoe stom hij gehandeld heeft maar de meesten vallen toch in herhaling en beseffen pas hun domheden als ze al hun geld - soms wel een fortuin - verspild hebben. De schuld ligt echter niet uitsluitend bij de kroegbezoeker, maar vaak ook bij de waard die niets liever heeft dan grof vertier.

Werd in het verleden de waard niet hoog geprezen, dan waren de waardinnetjes geen haar beter dan hun mannelijke collega's of hun echtgenoten. Uit meer dan één lied blijkt dat ze, behalve de zonden die ze begingen, ook nog munt sloegen uit hun vrouwelijke aantrekkelijkheid en zich allerhande intimiteiten lieten - en laten - welgevallen in ruil voor heel veel geld. We hoeven hier de historische achtergrond niet te schetsen van een liedfragment: *En als de weerd niet thuis en is, dan slaap ik bij de weerdinne*. Ze zaten echter maar al te vaak samen in het complot als de "verkoop" van het lijf - of het wijf - maar geld opbracht. Wie zich liet duperen moest er de gevolgen van dragen. Het besef van het kwaad of onheil

---

(5) Verzameling Julien De Vuyst.

bracht wel letterlijke en figuurlijke ontzuivering bij de dronkaard, maar om de zaken ongedaan te maken was het te laat.

Den dronkaard

*Komt jonkmans in het rond
En luistert naar mijn getreur,
Ik zal u gaan verkonden
Hoe ik kwam in het malheur.
'k Was nog maar achttien jaren
Als mijn vader vol droefheid,
Vol smarten en bezwaren
Werd in 't duister graf geleid;
'k Hoorde naar geen vermaan (2x)
Mijn moeder's schone woorden
Trok ik mij in 't geheel niet aan.*

*Ik kwam te reboteren
Dag en nachten op de zwier,
Mijn moeder renuëren
Met de jonkheid van plezier.
Naar spel en drank gedreven
Dwong ik moeder door de wet,
Mijn vader's part te geven
'k Heb mij weer op zwier gezet,
Maar op korten tijd (2x)
Met slechte kameraden
Was ik al mijn centjes kwijt.*

*Door mijn baldadigheid
Moeder lag in stervensnood,
Op 't einde van haar leven
Die sprak zij met droefheid groot;
Ze zei, wel zoon geprezen
Ziet uw moeder sterven gaan,
Denkt dat gij komt wezen
Die haar doet het graf in gaan,
Och zoon, verlaat den drank (2x)
Aanhoort uw moeder's woorden
Eer gij komt ten ondergang.*

*Met tranen op de wangen
Ik beloofde moeder zoet,
Een leven aan te vangen
Als een brave jonkman doet;
Ze kwam de geest te geven
't Laatste woord dat ze me zei
Was, zoon gedenk uw leven
Opdat gij eens komt bij mij.
Ze werd in 't graf gedaan (2x)
Maar al die schone woorden
Waren haast bij mij vergaan.*

*Ik ging weerom aan 't drinken
'k Was meester van al mijn goed,
'k Kwam dag en nacht te schenken
't Slecht gezelschap gaf mij moed;
Maar op weinige weken
Had ik al mijn geld verdaan;
'k Werd overal versteken,
Niemand die trok mij meer aan
Vol armoe, en dan ziek (2x)
Ging ik mij gaan geven
Als een Belg'se grenadier.*

*Getwend aan 't reboteren
Stond den dienst mij ook niet aan,
'k Kwam alles te mankeren,
Maar helaas tot mijn getraan;
Ik werd in 't kot gestoken
Na de siphonie was gedaan,
't Is God die mijn kwam wreken
Voor hetgeen ik had misdaan;
Helaas tot mijn droefheid (2x)
Ik moet mijn rol beklagen
Geheel beroofd van mijn vrijheid.*

*Nu moet ik water drinken
In de plaats van bier of wijn,
En mijn jong leven krinken
In 't verdriet, smarten en pijn.
Ach had ik beter gehoord
Naar mijn ouder's raad,
Ik zou nu niet wezen
Een gevangen soldaat.
Maar 't is te laat, ach God (2x)
Wilt een exempel nemen
Jonkheid van mijn droevig lot.*

Van Bacchus tot Cambrinus

Alhoewel men overgeschakeld is op Cambrinus eren de meeste organisatoren van bierfeesten nog altijd de God van de wijn: Bacchus. Hij ligt aan de basis van de "godendrank", al is ook hier een onstuitbare evolutie merkbaar.

Er wordt gezegd dat het bier sterk verband houdt met de "cultuur" wat men bewijst door het verdringen van de jenever door de verschillende biersoorten. De jenever was een "volksdrank" terwijl het bier bevoorrecht was bij kloostermonniken en aanverwanten. De cultuurverwantschap van het bier is tevens vast te stellen bij vergaderingen in de kunstenaarswereld. Het bier vervult ook wel eens de rol van de vredestitcher. Waar worden problemen beter besproken dan bij een pint bier? Alle gelegenheden opnoemen waarbij bier geschonken werd en wordt, is onbegonnen werk want elke gelegenheid wordt te baat genomen om "er één te pakken".

Is Cambrinus de patroon van het bier, dan blijft Bacchus nog steeds de God van de zo versmade aardse drank, de wijn die vroeger alleen voor de rijken bestemd was, terwijl het bier voor de volksmens gebrouwen werd. Een duidelijk onderscheid is thans nog nauwelijks merkbaar, maar tot de vorige eeuw -en zelfs later - was men de bierbrouwer dankbaar voor zijn product dat ook aan de minder goeode drinker besteed werd.

Bachus-lied

Stemme: Salut à ma patrie

*Wilt u verheugen bachus kalanten,
terwyl dat men de kermis viert;
wilt op de ton een vaendel-planten,
met wyngaert-blad'ren wel verciert,
gy zult deës dagen "nimmer beklagen,
wanneer gy drinkt in eer en deugd,
wilt u verblyden" het zyn de tyden,
dat gy te gader vrolyk drinken meugd,
proficiat ô broeders wilt schinken,
want laeter komt den ouden dag,*

*terwyl het ons gebeuren mag,
laet ons maer lustig drinken.*

*Schoon wy de landen niet bewoonen,
waer dat de wyngaert ranken staen,
den brouwer mag men dank betoonen,
die bier maekt van ons eygen graen,
wy mogen schinken "en lustig drinken,
den dobbelen uytzet 't allen kant,
en moet niet schuyven" voor bachus druiven,
van bier houden wy ons volle verstand,
proficiat ô broeders wilt schinken,
want laeter komt den ouden dag,
terwyl het ons gebeuren mag,
laet ons maer lustig drinken,*

*Vrouw venus doet de min gedenken,
maer noyt is men daer van verzaed,
't is beter met bachus te drinken,
die ons den naer-smaek zoeter laet,
alle geslagten "den drank groot agten,
den liberalen en de vot,
smausen en geuzen" of religieuzen,
het zyn al minnaers van den vollen pot,
proficiat ô broeders wilt schinken,
want laeter komt den ouden dag,
terwyl het ons gebeuren mag,
laet ons maer lustig drinken.*

*Doorloopt maer konsten of ambachten,
en vraegt hun wie het drinken mind,
de antwoord is: wie drank verachten,
men noyt geen konstenaers en vind,
by wakere gasten "vind men veel kwasten,
zy werken als het noodig is,
niet riboteeren" noch banbaucheeren,
maer drinken's zondags en op kerremis,
proficiat ô broeders wilt schinken,
want laeter komt den ouden dag,
terwyl het ons gebeuren mag,
laet ons maer lustig drinken.*

*God bachus geeft ons medecynen,
zeer goed voor een benouwde borst,
zy doen ons zwaerigheyd verdwynen,
verkwikt den mensch, en laeft den dorst,
daerom gy bazen "volt kan en glazen,
het is van dag ons bachus feest,
wilt g'heele vaten" op tafel laeten,
wy zullen drinken ider'een om 't meest
proficiat hoe straffer hoe felder,
en g'heel de ton ons vooren stelt,
't moet liggen aen gebrek van geld,
of 't gaet voor g'heel den kelder. (6)*

De jenever werd echter niet zo vlug verdrongen en vooral tijdens de jaren van armoede was hij zeer populair. Niet iedereen kon zich een hele fles veroorloven en daarom bleef het meestal bij een paar "druppels". Het was echter goedkoper om een volle leës te kopen in de winkel en daarom legde men het geld samen om jenever te kopen die dan onder elkaar verdeeld werd.

Uit het volgend lied blijkt dat ook de godheden tot het verleden kunnen behoren terwijl hun plaats door de jeneverfles ingenomen werd. Daarnaast wordt de drank aangewend om politieke kleur te kiezen waardoor het niet altijd gelijk is

---

(6) Gent, Universiteitsbibliotheek, nr. 4416.

waar men een borrel gaat pakken. De kroeg is trouwens de geschikte plaats om een politiek strijdplan te ontwikkelen en plannen te maken tegen de rivalen. Ze dient echter ook nog voor minder eerbiedwaardige geplogenheden die in christelijke middens sterk gelaakt worden. Meestal gaat men naar de kroeg voor de drank, vaak te overvloedig genuttigd met alle gevolgen van dien.

Lied van de fles genever

*De grootste God van alle de Goden
is nu niet meer de God van 'thuis
van Israël of van de joden
van jupiter of van de Pruis
t'is zoo nu de goede min
dat in ik ook zegt mijn baasin
t'is nu niet meer, den lieven Heer
in t'Hemelrijk bij St Peer
de grootste God roept jan de knevel
van t'kattetekop of t'Liberaal
de grootste God van allemaal
dat is de fles genever (3x).*

*De fles is thans de wereld meester
de fles regeerd al t'oppereer
de fles die is de grootste feester
Zij is er bij al meer en meer
ja bij uen doop of ne verkoop
zooewel als bij nen zakkeloop
Zij is g is als t'kermis is
tot zelfs op een begrafenis
de fles die speeld de grootste volle
als kiezing is de lompe vent
wordt door de fles noch president
van hoog geleerde bolle (3x).*

*Zeker zijn t'geen groote rijken
die naar de kwak verlange zijn
in tegendeel die schuur bezwijken
van honger zoo als mijn kozijn
die zegde nu, wel noude ku
dag neef hoe ist, waar gaan we nu
'k heb noch ne soe, geeft ook wat toe
wij doen een borrel bij meloe
O neen dat is ne katelieke
die t'doopsel geeft aan zijne kwak
ik heb er twee gepakt daar strak
komaan wij gaan naar t'spieken (3x).*

*O, besten baas van alle de bazen
als hij maar veel genever geeft
o loempste Claes van alle de Claeze
als hij daar niets voor over heeft
die Schoebejak ziet op ne kwak
k'wam dat hij strak de poote brak
maar komt de fles, dan ist o zjes
ne goeien baas mijnheer van es
O beste vent van alle de vente
maar komt de fles niet meer of pas
wat degenit wa lorias
de vrek ziet op zijn cente (3x).*

*Hoorde gij Peer of Pautoke kloppen
't is eender waar z'aan t'werk zijn
Zij zoeken om er een te snappen
de fles, de fles roept groot en klijn*

*ja meester-gast of klijne kwast
pakt even gauw zijn alfke vast
en zoo een fles is gauw aan t' mes
en dan de man, ne cens of zes
t'zij haalt noch maar ne alve lieter
och doet de fles nog maar eens vol
Ziet daar de God van luie pol
zoo wel als van janpieter (3x).*

*En sanders daags zij moete drinken
van grooten dorst op hunne kwak
en om het bier weer doen te zinken
alweer de fles dat is de pak
ja da zet af, brengt de karraf
noch maar eens hier madam jiraf
de kameraad, die s' avonds laat
maar slechts op zijne teene staat
zoo vol dat hij niet meer kan gapen
kom roept hij tot den herbergier
kom breng mij nog nen dikkop hier
om goed te kunne slapen (3x).*

Dat de drank niet altijd heilzame gevolgen heeft, zal ieder normaal mens wel aan den lijve ondervonden hebben. Degene die zijn brood verdient met de verkoop van geestrijke drank zal er anders over argumenteren. Trouwens zo "geestrijk" wordt alcoholisch vocht nu ook weer niet aangeschreven. Vooral in vroegere eeuwen sprak men van een "immorele herbergsfeer", een plaats van verderf en bijgevolg streng te mijden. In een kroeg kan men alleen zijn memorie verliezen als we de oude moralisten mogen geloven. Met ongekende strengheid wezen zij het kroegbezoek af, met zedelijk-godsdienstige argumenten, want in feite was dit het domein van de onmaatschappelijken. Die tijden zijn echter lang voorbij; het huidige herbergbezoek is niet meer vergelijkbaar met het kroegzitten van de Middeleeuwen. Nochtans werd ook toen reeds aan cultuur gedaan volgens A. Bijns in een van haar satirische refrainen: *Scriptuere wert inde taverne gelesen; In deen hant devangelie in dander den pot.* Maar iedereen komt op voor zijn eigen zaak, waarbij heftige polemieken gevoerd worden tussen voor- en tegenstanders. Het is uiteraard logisch dat een jeneverstoker of bierbrouwer zijn waar aanprijst, in die mate zelfs dat zijn product heilzaam werkt. Degenen die de drank afkeuren, beweren echter het tegenovergestelde.

Zedelyk Liedeken

Of disputen van eenen Brandewyn-stokers-baes, die zeyde dat den genever groote medecyne was, hetwelk hier zal contrarie gemaekt worden.

Stemme: Van de slodder marsch

*'k Had lestmael een aerdig actie
al met eenen stokers baes
een raer en vieze kacsie
g'heel de kroeg was in geraes
daer waren veel kalanten
meest al genever kwanten
al gasten van blaze, den hipo draegt al mé
den stoker viel aen 't praten
dat kwak en brandewyn
gaet alles boven maete
dat is keurig medecyn, ik zeg voor 't myn
dat al de gebrande dranken zyn fenyn
dat door dit serpent en dat instrument
die daer naer zyn genegen of present
dat heel de wereld is bekend.*

Ten eersten maekt die dranken
van dat boos genever zop
van wyze zinnen kranken
vol van herssens in den kop
van stoeeren ende vloeken
en dan gaen rusie zoeken
aen 't vechten man en wyf, dat gaet hier lyf, om lyf
Griet die draegt blouw oogen
Net heeft gaeten in den kop
dat komt al door het poogen
van dat kwaed genever zop den brandewyn
die maekt van menschen beesten als een zwyn
zote Griet en Caet; al deon [=doen] die kleyne maet
die liggen voor de vliegen op de straet
de luyze merkt is weer in staet.

Ziet onzen gulden berg
met de genever bank
hebben in God geen erg
als zy zitten aen den drank
men ziet de foezel wyven
daer vechten en daer kypen
de vest en kuyper poort, sa brengt de flesch aen 't boord
de meir steekt vol glorie
en bonte mantel straet
de rey die haelt victorie
Jon de Paver is in de stad, sa op avans
waer is nu de vergadering van de mans
in de Wiegstraet al is het karnaval
van al de foezel broeders in 't getal
het is daer een open bal.

De pleyn ons Bervoets straetjen
en de schoon Begyne straet
daer komt gy met het maetjen
leeren drinken met den draet
van alderhande dranken
eene stuyver of twee blanken
zoo dat hier op die straet regt op zyn Micels gaet
de maen schynt door den toorn
zoo dat den bonten ruyn
heeft zyn verstand verloren
kop en steert van Bruyn ziet Jan den Bloed
vervloekt moet zyn de kwaek en foezel goed
die daer d'heele daet my ter aerde slaet
het kalf is verdronken 't is te laet
zoo dat dien drank moet zyn versmaet.

Den drank doet menschen leeren
loop zonder hemd aen 't gat
en luyzen in de kleeren
is dat niet een konstig nat
hy kan elk leeren schoyen
zoo dat de zwarte vloyen
slepen van u stroy, van u bed op 't hoy
hy kan u leeren stelen
den drank is assurant
hy kan u leeren spelen
met u erven geld en pand al waer 't een graef
den foezel kan u maeken als een slaef
dat gy kameraed, worden moet soldaet
dat vrouwe en kinderen zugten, 't is te laet
alsoo het is [=in] de wereld gaet.

Den drank die kan berooven
schrift geleerde het verstand
dat mag men goed gelooven
't gebleken in ons land
ja zelfs de muzikanten
ook Salus afgezanten
zoo deerlyk helaes geslagen van de blaes
gy zoud my konnen zeggen
ziet, de ryke drinken wyn
en om dit te wederleggen
moet dan hier genever zyn, 't is onze smaek
dat zyn voor my maer praetjes voor de vaek
hy dient tot schandael, in het gereael
en van de zatte wyven principael
ons Ceet heeft weer de moder kwael.

Maer let eens op de boeren
zoo zy zat zyn van dat goed
de prochie staet in roeren
bloed dat gaet hier voor goed
hier aen 't vechten daer aen 't smyten;
dat zy op hun tanden byten
hy hier ende hy daer, de klautwen vast in 't hai;
zy vragen naer den pastoor
of wel naer den heer ballieu
men zit naer geen rechtoor
neus en oogen zyn fotue, dien drank is goed
zy vechten op den vloer versmord in 't bloed
dat door dit gedruys; leyd het kot in gruyts
den baes moet helpe roepen kloek en struys
dat komt door den genever huys.

Den druk kan boer en pachter
dryven van zyn land en goed
tot eenen verkenwachter
't is 't mirakel dat hy doet
hy kan de koey en peerden
de ploeg en goed van weerde
hy de sterre zon en Maen doen naer den donder gaen
daerom gy stokers baezen
en roemt op uwe dranken niet
ten is maer dol en raezen
damp en rook alzo men ziet want u fenyn
die brengt veel dwaeze zielen op de reye
door dit brandig nat, van u dwalen vat
daer door veel dwaeze menschen worden zat
ja zonder kleers aen hun gat.

Den drank is te beklagen
zoo men ziet ten allen kant
door moorddaed en doodslaegen
overdaed en groote schand
den duyvel vaert den beste
want alle duyvels nesten
de menschelyke tong, neemt haren list en sprong
om alles uyt te werken
van zynen even mensch
dat onder zware zerken lag begraven
naer Gods wensch van saem en eer
met hondert duysend logens en nog meer
baezen 't is verbruyd, en daer mé ik sluyt
want al u procederen, deugd geen duyft
en daer mé is myn liedjen uyt. (7)

Wie matigheid in acht neemt kan van de dranken genieten, maar wie overdaad pleegt moet er de - soms zeer nare - gevolgen van dragen. De jeneverstoker of bierbrouwer kan wel eens gelijk hebben, tenminste als zij een bepaalde overdaad als purgeermiddel beschouwen. Maar ook te veel van dat "medicijn" innemen, kan leiden tot een latrinair gebeuren dat nefaste gevolgen met zich brengt aangezien men het niet onder controle heeft en eindigt in een dronkemanseed die, bij mijn weten, zelden nageleefd wordt.

Dat lekker bier

Zangwijs: Annemietje

*Ik drink zo graag een pintje bier
'n lek'kre fijne pot
dat geeft me steeds vreugd en plezier
ik ben er op verzot
laatst dronk 'k een stuk in mijne kraag
't bekwam me slecht o wee
't was als een ontweer in mijn maag
ik wist er geen blijf meer mee.*

Refrein: *Ik ben bedronken en licht beschonken
't is waar, 'k beken het, 'k kijk een beetje scheel
ik loop te zoeken langs alle hoeken
ik moet naar huis
want ik dronk een pint te veel.*

*Naar huis daar was geen sprake van
zo lang hield ik 't niet uit
dan naar de koer en 't kwam er dan
langs voor en achter uit
'k bevulde heel het kabinet
'k bespuwde ook den briel
waarop ik mij had neergezet
het liep af langs mijnen bil.*

*Dat alles was zo erg nog niet
maar amaij mijne broek
ik voelde zo iets en ook niet
het was als peperkoek
ik zeg u ge begrijpt het slot
dat is voor mij den laatsten keer
dat ik mijn eigen zo bedot
ik drink nooit geen pinten meer.*

Slotrefrein: *Dat lekker bierke dat mooi plezierke
dat laat ik voor hem die er tegen kan
'k drink limonade dit doet geen schade
'k drink geen bier
want ik heb genoeg er van. (8)*

Het drankprobleem ging - en gaat nog altijd - gepaard met een sociaal probleem. Men gebruikt de drank vrij veel om uit een misnoegde situatie te ontsnappen en het verleden te vergeten. In die optiek wordt een ander aspect van de maatschappij getoond in de liederen waar er sprake is van nietsnutten en dronkelappen die verdriet en/of miserie op die manier trachten te ontlopen.

Onvermijdelijk moesten er ook over dit soort mensen liederen gezongen worden want vooral bij het begin van deze eeuw, en zelfs vroeger tijdens de sociale woelingen, was de dronkenschap schering en inslag. De man, als hoofd van het gezin, was vaak werkloos en werd dagelijks met ondraaglijke toestanden geconfronteerd. Tenslotte ging hij afleiding zoeken in de toen welig tierende etstami-

---

(8) Uit een handschrift van een zegspersoon uit Zele.

nets. Dit had tot gevolg dat de huiselijke toestand nog erger werd en soms zeer ongunstige of zelfs dramatische gevolgen had. Er speelden zich droefgeestige taferelen af in een tijd toen werklozensteun niet bestond en de afgedankte werkmansman zijn heil zocht aan de tapkast.

In talrijke liederen wordt ons een beeld opgehangen van de mensonwaardige arbeiderssituatie die de grote aanleiding was tot het vormen van een dronkemannsmentaliteit. Men krijgt niet zelden een voorstelling van de toenmalige huisvesting met een heersende soberheid en een honger lijdend gezin dat letterlijk en figuurlijk in de kou stond.

Sociaal lied

*Het middernachtuur is nabij
Een gans sober hut zat in klei,
Een vrouw nog zo jong en vol smart
Drukt wenend haar kind aan haar hart.
Wijl bittere kou drong in huis
En vader was nog niet thuis,
Een knaapje van nog maar zeven jaren
Sprak, moeder ik haal vader naar huis.*

Refrein: *Door kou en door slecht weer
Liep dan het knaapje teer,
In lompen en met droef gelaat
Zoekt hij vol smart zo laat op straat,
Hij trok den donk'ren in
Ja, 't knaapje gans alleen,
Hij hoorde hem daar in dronken staat
Wijl hij de kroeg binnen gaat.*

*Hij stapt ook in de kroeg dan vol moed
Ach vaderke, riep hij zo zoet,
Kom mede naar moeder, 't is tijd
Gij weet niet hoezeer dat ze lijdt.
Z'is ziek, z'heeft de koorts op dit uur
Bij ons thuis is geen brood of geen vuur,
Verdrinkt niet onze laatste centen
Waar moeder naar wacht op dit uur.*

Refrein: *Smeekt met zijn handjes saam
Vader wil mede gaan,
Moeder verlangt naar u zo zeer
Kom en voldoet haar toch ne keer,
Schenkt haar ons laatste geld
Waar moeder's hart naar kwelt,
Want haar verdriet is toch zo groot
Kom troost haar in haar droeve nood.*

*Den dronkaard sprak woest, maakt u voort
Dat gij mijne vreugde niet stoort,
Wat scheelt mij uwe moeder's verdriet
Of ook hare dood in 't verschiet.
Maar het knaapje zijn hartje dat bloedt
Riep nog eens, ach vaderke zoet,
Komaan, wilt met mij huiswaarts keren
Want moeder is braaf en ook goed.*

Refrein: *De man bedwelmd voortaan
Die wou dan huiswaarts gaan,
Den haan die kraaide 't morgenduur
En buiten was het weder guur.
Hij trok den donk'ren in*

*Met 't knaapje gans alleen,
Rukt de deur open terstond
Wijl hij zijne vrouw stervend vond.*

*Het knaapje versted, bleef stil staan
En zag zijne moeder zo aan,
De vrouw viel verschrikt dan ter neer
Terwijl de knaap riep zo teer.
Ach moeder, gaat van mij niet heen
Anders blijf ik hier gans alleen,
De vrouw trok het kind bij haar neder
En stervende kust zij het teer.*

*Refrein: Dood riep hij gans alleen
Ach moeder gij zijt heen,
Zachtjes ontviel een zucht zo stil
Al op zijn moeder's lijk zo kil.
Daar stond de maan weer laatst
Meedogend schier verdwaasd,
Stom stom, staarde de man voor altoos
En hij bleef daar gans zinneloos. (9)*

Om het individu te beschermen trachtte men langs wettelijke weg aan deze toestanden te verhelpen door geestrijke dranken in de herbergen te verbieden. Er kwam een wet op het drankmisbruik uitsluitend omdat vooral de leden van het gezin de grootste slachtoffers waren. Of dit afdoend geholpen heeft, is een open vraag want met de verbetering van de sociale toestanden is ook het drankmisbruik verminderd.

Men kan zich thans afvragen of het verbieden van sterke dranken in de herbergen een afdoend middel geweest is om de dronkenschap te milderen. Het beperkte zich tot een verbod en niet tot straf voor openbare dronkenschap die wel beteugeld kon worden, maar niet volgens de toepassing zoals het in de Middeleeuwen gebeurde. Bij herhaalde dronkenschap kreeg het individu in kwestie een speciale behandeling: *Het toneel had plaats op den kant van eenen rivier. Men sloot den dronkaard in eene mand die man aan 't einde van eenen langen paal vastbond; op een gegeven oogenblik, liet men paal en mand afwippen, en den dronkaard kreeg een bad naar de eerste goesting, tot groote vreugde der aanwezigen. Als men met eenen nieuweling te doen had, was eene indompeling genoeg, maar de verstokte drinkebroers werden verscheidene malen ingedompeld.* (10)

Ook andere initiatieven werden aangewend om drankmisbruik te voorkomen of alcoholisme te bestrijden. In die zin werd zelfs een comité gesticht om verslaafde drinkers naar andere en betere paden te leiden. Wie dan de ontwenningsskuur positief doorstaan heeft, is het volwaardig eens met de geheelonthouders.

Het Onthouderslied

Wijs: De Vlaamse Leeuw

*Een vijand werpt bedreigend
Zijn slavenboeien rond,
Maar moedig streeft hem tegen
De fiere onthoudersbond.
Verbant dien vredestoorder
Den vuilen drank van hier,
Dien lijf- en zielenmoorder
Voor altijd weg van hier!*

*Beschouwot hoe 't volk verbasterd
Aan sterke dranken kleeft,
Hoe 't in ellende en tranen
In dwaze blindheid leeft!*

---

(9) Lied opgenomen bij Irma Coppens, 85 jaar, in 1963 te Mere.

(10) *Het Volksgeluk*, 13/3 (1901) p. 20.

*Die giftdrank, vol van rampen
Baart misdaad, ziekte en nood,
En weduwen en wezen
Slaat hij met hongerdood!*

*Hoewel ons vaders streden
Voor vrijheid en geluk,
Nog zijn wij vastgekluiserd
Aan 't schandelijkste juk!
Op, broeder! Op! ten strijde!
Verheft u uit de schand,
Verbreekt, met leeuwenfierheid
Dien wreden slavenband!*

*Onthouders, ja ten strijde!
Bevecht den duivelsdrank,
En helpt het volk bevrijden
Van schande en ondergang!
Reikt uw verblinde broeders
Een kloeke reddingshand,
Vollherdt in 't moedig streven
Voor 't heil van 't vaderland! (11)*

Het is wel absurd alle drank te weren, maar men dient altijd de matigheid in acht te nemen en niet zijn buik vol te gieten. Pas dan kan drank een vrij gunstige invloed hebben, zowel op de geest als het lichaam. Er wordt zelfs beweerd dat onmatigheid en boosheid nauw met elkaar verbonden zijn. Vroeger, meer dan nu, predikte men een grote afkeer tegen de dronkenschap omdat ze op alle vlakken nadelige gevolgen had. Op zedelijk-religieus gebied onderstreepte de clerus de verleiding tot zondigen terwijl men daarnaast hygiënische bezwaren opperde met een gebrek aan zelfrespect. Wie te veel Bacchusvocht naar binnen goot, riskeerde aandoeeningen van jicht, melaatsheid en vallende ziekte om van verstandsverlies nog te zwijgen.

Er wordt enorm veel gefilosofeerd over de goede en slechte kanten van de drank. Voorstanders vinden het allemaal niet zo vreeswekkend als het soms voorgesteld wordt. Uiteraard zijn het de echte liefhebbers van wijn en bier zelf die de geneugten ervan aanprijzen. Iedere categorie bekijkt het natuurlijk vanuit zijn eigen standpunt en het zijn de misbruiken die dronkaard en drankgenieter op gelijke hoogte stellen. Het is dan ook maar logisch dat men tegen overtoellig drankgebruik maatregelen treft die niet altijd als populair beschouwd kunnen worden.

Vermakelijk lied over de dronkaards

*Vrienden wat moeten wij nog gaan doen
wij mogen niet meer drinken als met fatsoen
al die nog zat op straat zal gaan
word naar den bak gedaan
boer als ge gaat met uw en os
zijt maar niet zat of 't is een klos
ziet dat ge er wel oplet
en voldoet aan onze wet
ja het is een echte pijn
voor al die kwaksmoelen zijn
bonjour monsieur met al den faro
sterke dranken en den wijn.*

Refrein: *Wel Bacchus vriend wij hebben u zoo lang bemind
uwe dranken en uw nat komt nu maar van uw vat
zegt voortaan adieu aan ton en kraan
al die nog zat zal loopen zal den bak ingaan.*

---

(11) *Het Volksgeluk*, 13/6 (1901)
p. 48.

Laatst een heer kwam van het bal
hij had vooreerst het geval
hij had zijn buikske goed vol
dat hij rolde gelijk een mol
gij weet dat de wet het u verklaard
geen dronkaard dien men spaart
daarvoor mijnheer maakt geen ambras
gij gaat de eerste in de kas
hij was maar slecht van zin
ge moet er in, ge moet er in
hij riep het is geen kwak
dat ik hier zit in den bak.

De Brusselaars zijn in pijn
waar zooveele zatte wijven zijn
het is kurieus om het te zien
op een minuut wel meer als tien
zij verkoopen de kleeren van hun gat
voor die lekkere vuile kwak
daarvoor wel opgepast
of de policie heeft u vast
maar het is voor den eerste keer
en het doet ons toch geen zeer
noch liever sterven in den bak
als te verlaten de kwak.

Peer van de loon is getrouwd
maar dien dag heeft 't hem berouwd
hij trok met zijn lieve bruid
stil met haar de gaten uit
zij waren te volle in het plezier
lustig gedronken in wijn en bier
ziet dan bruid en bruidegom
ja heel den hoop liep scheef en krom
geheel 't komplot was zwak
alle gelijk naar den bak
och commissaire dat is te gauw
om te gemissen mijn vrouw.

Laatst een piot met een lancier
zij waren te volle in 't plezier
zij gingen samen in congée
vrienden geloofd het was kadee
wij zijn de mannen van Leopold
wij hebben goed ons buikske vol
dat wij nu drinken met fatsoen
wie zal aan ons dan toch iets doen
zoo gingen zij maar op den dril
maar op den duur ne gardeville
stak den lancier en den piot
alle gelijk in 't duivenkot.

Zit gij niet geerne in den bak
wacht u maar van drank of kwak
Drinkt u een goed stuk in uw lijf
maar houd uw beenen altijd stijf
vrienden gij weet het is de wet
en daar word wel op gelet
niemand gespaard noch arm of rijk
alles word in de doos gezet
daarna betalen met fatsoen
omdat gij het niet meer zoud doen
maar die den drank niet laten kan
zal dikwijls naar de doos toegaan. (12)

---

(12) Liedblad van Theodoor
Coen, Antwerpen.

Aangezien bier goedkoper is dan wijn, wordt het overwegend door de arbeidersklasse gedronken. Wijn was aanvankelijk voor de rijken bestemd, maar hierin is sinds enkele decennia verandering gekomen. Deze wijziging is wellicht gedeeltelijk te verklaren door het feit dat het bier opslaat en men door wijn te drinken de brouwers zedelijk wil verplichten hun prijzen te stabiliseren. In het huidige economisch bestel worden prijzen volgens een wettelijk systeem vastgesteld wat niet het geval was in de tijd van de Aalsterse marktzanger Bertino, die niet alleen de oorlogswokeraars veroordeelde, maar ook raadgevingen gaf op welke manier men het best kon reageren op de veel te dure bierprijzen.

De opslag van 't bier

Zangwijs: Belle ami

*'t Zijn toeren wat er weer gebeurt
Er wordt weeral met 't bier geleurd
Het is gedaan met potten pakken, maar toch niet getreurd
Als men nu 's Zondags eens uitgaat
Amuseert u tot 's avonds laat
In plaats van bier te drinken, vraagt liever ne limonaad.*

Refrein: *'t Bier slaagt op maar ge ziet wel van hier
Wij drinken liever wijn als bier
Laat de brouwers maar doen
Daarbij g'hebt meer fatsoen
Druivennat daaraan wordt ge niet zat
't Is gedaan met te gaan op den schok
In plaats van export is 't nu allen dubbelen bock
Daarom drinkt met mij mee als ge gaat op café
Een glas wijn en 't zal rap gedaan zijn.*

*En 's morgens zijt ge weer paree
Laat iedereen lachen daarmee
Want de bierdrinkers hebben 'n leege portemonnaie
Men ziet de wagens nu vol staan
Met wijn en limonaad gelaan
Dat is de faut van onze brouwers met het bier op te slaan.*

*De brouwers hebben 't aan hun spil
Met nog een beetje goeden wil
Als wij ophouden van 't drinken ligt hun boeltje stil
Dan zitten zij in den ambras
Dat z'het zelf gieten in hun kas
Want dien opslag is toch alleen voor de werkende klas. (13)*

Dit is slechts een greep uit de liederen met een drankthema. De lezer kan desgevallend zelf zijn besluiten trekken om eventueel partij te kiezen als voor- of tegenstander van het drankgebruik. Het is echter ontegensprekelijk dat men sinds oudsher drinkt en dat niets of niemand het drinken, in welke mate dan ook, uit de wereld zal kunnen helpen. Het blijft een sociale aangelegenheid en een element dat een belangrijke plaats inneemt in onze economie.

Julien De Vuyst
Ommegangstraat 81
9420 Erpe-Mere

---

(13) *Repertorium Vlaamsche Oorlogsliederden, gezongen en verkocht door den Vlaamschen Komiek Bertino, Liedblad gedrukt bij Edg. D'Hoye, Aalst.*

Inboedel van de herberg "De Leeuw" te Laarne

(1) Beveren, Rijksarchief, Laarne Oud, nr. 421.

(2) *Boel*: geliefde, beminde, verder onveroorloofde min, vandaar minaar. *Boeleren*: minnehandel bedrijven (E. Verwijs en J. Verdam, *Middelnederlandsch Woordenboek*, 1 ('s-Gravenhage, 1885) k. 1337-1338).

(3) *Devulgeren* = vulgariseren: onder het volk verspreiden.

(4) *Debiliteit* (van het Franse *débilité*): zwakheid, uitputting.

(5) Het armenbestuur, een voorloper van het O.C.M.W.

(6) Het leder dat in het zuigsysteem van de pomp steekt.

(7) Gleis. Vaatwerk van fijne witte aarde met tinas verglaasd. Aardwerk vervaardigd volgens dezelfde techniek als de faïence (E. Verwijs en J. Verdam, *o.c.*, 2 ('s-Gravenhage, 1889) k. 1992).

(8) Drinkkommen.

(9) Brandijzer, vuurijzer, vuurbok (J. Weyns, *Volkshuisraad in Vlaanderen*, 4 (Beerzel, 1974) p. 1414).

(10) Hengel of haal: een getande ijzeren staaf waaraan de ketel boven het haardvuur hangt (J. Weyns, *Het huisraad in de Vlaamse volkskunde*, KB-brochure (S.l., 1974) p. (8)) (zie afbeelding 10).

(11) Zeef (E. Verwijs en J. Verdam, *o.c.*, 8 ('s-Gravenhage, 1916) k. 143).

(12) Jak wijst eerder op een apart lijfje waarmee een rok kon worden gecombineerd. *Jacke* en *rock* moeten eerder als een ensemble worden gezien (J. Van Ryckeghem, *Eenvoud en Raffinement. Een studie van de Gentse achttiende-eeuwse kleding in sociaal-economisch perspectief* (Onuitgegeven verhandeling, R.U.Gent, 1985) p. 81).

(13) Gerei, alaaam, gereedschap.

(14) Fles.

(15) Een houten kiste waarin papier, pen en inkt werden

Dat verhoudingen buiten het huwelijk met de daaraan verbonden gevolgen geen modern verschijnsel zijn, mag blijken uit onderstaand relaas (1).

Situatieschets door Joannes Kieckens

Herbergier Joannes Kieckens richtte in oktober 1792 een schrijven aan burgemeester en schepenen van de parochie en baronie van Laarne. Hij schetste daarin de netelige toestand waarin hij zich bevond wegens de open verhouding van zijn echtgenote Angeline Vervaet met Francies Loufs. Omwille van de taalexpressiviteit geven wij dit schrijven in extenso weer:

Aen mijnheeren borgemeester ende schepenen der prochie ende baronnie van Laerne

Sigh verthoond reverentelijk Joannes Kieckens hostelier in d'herberge den leeuw aen het dorp deser genoemde prochie dat hij soo ongelukkig is van met sijne huijsvrouwe Angeline Vervaet oneinig te leven ter causen sij hem bedriegd, boeleert (2) met andere manspersoonen haer tegen de wetten der trouwe ende christelijke religie van de selve op eene echtschendende wijze laet gebruiken ende selfs kinderen verwekt soo sij selfs ende haeren boel Francies Loufs self bekennen, vertellen, roemen ende devulgeren (3) onder het publicq, dat den genoemden Francies Loufs meest altijd ten huijse van den suppliant verkeerd, eet, drinkt ende selfs slaept bij sijne huijsvrouwe soo hij suppliant hedent eenige weken aen drij differente persoonen in den middernagt heeft getoondt ende hunne kennisse daer van genomen, waer mede sij haer nog niet vergenoegende maer boven dies sij met denselven Francies Loufs een seel spannende den suppliant maltraiteren, verdreijgen het leven te nemen, de ribben uijt sijn vleeses te rukken ende hem soo hij t'huijs komt ofte soo sij hem vinden konnen onmenschelijk slaegen ende wonden, tot soo verre dat den achtsten deser maend octobre den suppliant soo daenig ende is geslaegen geweest in sijn eijgen huijs door de genoemde sijne huijsvrouwe ende Francies Loufs, dat hij daer van langen tijd in beswijmelinghe heeft geleege ende ten langen laesten uijt den huijse geraeckt sijnde, sijn hoofd en lichaem gants ende bebloed, is gecommen ten huijse vanden chirurgien Van Schoutwenbroek om sijne wonden te doen ende laeten vermaeken, alswaer hij suppliant ingevaer is ende geweest door het storten van soo veel bloed, van debiliteit (4) te beswijken, jae tot sooverre dat het officie daarvan rapport hebbende, heeft goed ende noodzaekelijk gevonden den suppliant op alle dies te hooren ende onderoraegen, het officie nu voortgaende in sijn devoirs van preparatoire informatien te nemen ende d'huijsvrouwe van den suppliant zulckx gewaer wordende geeft sij nu alle teekenen van de pak ende sak te maeken om te vlugten ende door dien middel haer te redden ende den suppliant alsoo willende berooven van sijne meubelen ende hetgonne hun voorts competeert.

Den suppliant es ter causen voorschreven in menigvuldige schulden gedompeld ende alle sijne roerende ende onroerende goederen liggen tot securiteit door differente beclaegd ende gearresteert, ende in cas sijne vrouwe op den middel voorzeijd decampeerde soude den suppliant met de schulden blijven sitten ende de kinderen bij haer gebaerd danof het jongste nog maer circa ses weken oud en is, vanden armen moeten onderhouden worden

ofte creveren.

Dan omme alle ongerief te voorkomen heeft den suppliant sig gisteren in den avond getransporteert bij den bailliu deser genoemde prochie ende verleend het last, alhier annex, die in consequentie dies suppliants effecten heeft doen bevaeren maer gelijk het selve seer costelijck is souden suppliant alle de selve effecten geirne door Ulieden heeren laeten inventarieren ende stellen in eene sicure plaetse midtsgaeters becommen consent om de selve roerende panden naer den eerst commende sondagh dat de publicatien konnen gebeuren bij publike venditie laeten vercoopen ende de penningen danof provenierende ter greffie van Ulieden heeren deposeren om alle de belemmeraers daer op hun regt te recouvreren alsnaer behooren het welcke den suppliant nogtans dunkt alhoewel d'administratie van diere hem toecomt, niet te mogen doen sonder het consent van Ulieden heeren, oorsaecke van sijn recours tot deselve.

Die biddende believen gediend te wesen geconsidereert de dringende redenen voorschreven te consenteren dat den suppliant alle sijne havelijcke substantien door commissarissen uijt Ulieden heeren colegie doet ende laet inventarieren ende stellen in sicure plaetse midtsgaeters die naer publicatie ordinaire bij venditie ende met den heerlijcken clopslagh laete vercoopen op last van de penningen ter graffie van Ulieden heeren te deposeren ten regte van die het behoord.

'T Welcke doende ende getekend

w.g. J. Kieckens

Samengevat komt het erop neer dat J. Kieckens door de verhouding van zijn vrouw in de problemen raakte. Hij leed onder haar openlijke verhouding met Loufs die at, dronk en sliep met Angelina en dit onder het echtelijke dak. Loufs dreigde hem een pak slaag te geven. En dat gebeurde met de hulp van zijn eigen vrouw. Hij werd gekwetst aan het hoofd, zo erg zelfs dat hij bezwijmde en verzorgd diende te worden door chirurgijn Van Schouwenbroeck. Volgens Kieckens kon het zo niet verder en daarom vroeg hij aan de baljuw zijn roerende goederen in bewaring te nemen. Hij vreesde dat Angelina eerstdaags pak en zak zou nemen en met de noorderzon verdwijnen. Hij wou voorkomen dat hij zonder meubels en huisraad zijn schuldeisers niet zou kunnen betalen. Hij en de achtergelaten kinderen zouden dan ten laste vallen van *den armen* (5). Bij deze vroeg hij dan ook burgemeester en schepenen of hij zijn roerend goed kon veiligstellen om het, na de officiële afkondigingen, openbaar te verkopen. Het ontvangen geld verzocht hij ter griffie te deponeren om alzo zijn schulden te vereffenen.

Na ingewonnen advies werd nog op 15 oktober besloten om over te gaan tot het opmaken van een boedelbeschrijving. Griffier Guillaume Emanuel vander Moeren en de schepenen Jacobus de Letter en Lieven Seghers werden door het leenhof als commissarissen aangesteld. De inventarisatie zou geschieden op 16 oktober om 9 uur 's morgens en de *venditie* zou binnen de acht dagen plaatsgrijpen. Deze beslissing werd die dag door Joannes Kieckens en door J. en F. Vervaet ondertekend.

De vlucht

Uit het bescheiden blijkt dat de inventarisatie pas op 29 oktober geschiedde in plaats van op 16 oktober 1792. Wat was er gebeurd? Angelina Vervaet en Francies Loufs hadden het hazenpad gekozen. De leenmannen waren op 20 oktober van oordeel dat er opnieuw advies diende gevraagd. De advocaten De Roughe, Van Toers en De Brabandere uit de Bisschopstraat te Gent werden aangesproken. Na het bekomen advies werd op 23 oktober beslist een aanhoudingsbevel uit te vaardigen tegen F. Loufs en A. Vervaet wegens geweldpleging met verwondingen. De noodzaak van een inventarisatie werd dan ook hoog-

bewaard. Vermoedelijk het model van een houten schooltas met een opklapbaar of een schuiven deksel (zie afbeelding 11).

(16) *Muijlen*: damesschoen zonder achterleer en zeer populair in de achttiende eeuw, met hoge hak, tip in allerlei vormen en kon versierd zijn met kant en borduurwerk (J. Van Ryckeghem, o.c., p. 132 en 167) (zie afbeelding 12).

(17) Te lezen als kameelsleer?

(18) Wordt hier een muts met linten bedoeld om onder de kin dicht te knopen? J. Van Ryckeghem somt geen *strickmuts* op. Hij heeft het over *treckmuts*, een vrouwenbovenmuts die met banden aangehaald wordt. Ze bestond in verschillende vormen en uitvoeringen. *Stropmuts* is volgens hem wellicht een soort *treckmuts*. De meeste mutsen hadden ook twee mutsslappen (bemden), vaak uit kant, die men met een speld op het hoofd vastmaakte of wel op de schouders liet vloten (R. Van Ryckeghem, o.c., p. 117).

(19) Beelden of beeldjes van Onze-Lieve-Vrouw of van heiligen in biscuit of een andere grondstof. Het konden ook de herder en het herderinnetje wezen.

(20) *Tombeau* (Frans: *lit à tombeau*): ledikant met eventueel schuin aflopende hemel (J. Weyns, *Volkshuisraad in Vlaanderen*, 4 (Beerzel, 1974) p. 1468).

(21) Het betreft een jas die, net als het *justaucorps** en de frak, werd gedragen met een vest en een kuitbroek. De kazak was in de jaren tachtig van de achttiende eeuw te Gent de dominante mansjas. In het *Gents Woordenboek* van L. Lievevrouw-Coopman (Ledeberg, 1951) wordt hij getypeerd als een overjas met wijde mouwen. Eenzelfde omschrijving is terug te vinden bij E. Littré, *Dictionnaire de la langue française*, 1 (Parijs, 1877) p. 27 k. 3: ... *Habillement dont on se sert comme d'un manteau et qui a ordinairement des manches fort larges* ...

*Het *justaucorps* had in het begin van 18de eeuw, toen de kledij gekenmerkt werd door een losse elegantie, zeer wijde, open driekwartsmouwen met opslagen in vleugelvorm die tot aan de armplooi reikten. De

jas had drie panden die aan de taille gefronst waren. Op elke zijde liet men, vanuit een knoop genaaid ter hoogte van de heupen, vijf of zes grote ronde plooiën vertrekken. Deze plooiën waren gevoerd poetskatoen en stijf linnen zodat, wanneer de jas in het middel vastgeknoopt werd, ze op een natuurlijke wijze uitstonden in rechte en regelmatige plooiën. Vanaf 1720 werden deze plooiën teruggebracht tot een aantal van drie à vier. Vooraan had het *justaucorps* een rechte effen lijn en was afgewerkt met een rij knopen. De jas had geen kraag. Vanaf 1730-1740 evolueerde de kledij van de relatieve soberheid van de style Régence naar de lichtvoetige speelsheid van de rococo-stijl. Het *justaucorps* verloor tot een derde van zijn stof. De panden werden korter en de jas werd vooraan geleidelijk boogsgewijze uitgesneden. De heupknopen en dito plooiën verdwenen. De knopen vooraan dienden slechts als versiering. Ze werden enkel aan het middel dichtgeknoopt opdat het vest zou gezien worden. De mouwen werden langer en minder breed. Vanaf het begin van de jaren zeventig werd de jas nauwsluitend, zowel rond het lijf als de armen. Tot het einde van de jaren tachtig werd hij soms gedragen met overgeslagen zijden zodat de achterkant de vorm aannam van een zwaluwstaart. Gedurende de jaren zestig werd aan het *justaucorps* een kleine uitstaande kraag toegevoegd die geleidelijk aan hoger werd. Voor de meer officiële gelegenheden werd deze kraag geborduurd net als de kleine manchetten, de flappen van de zakken en de zijdelingse panden en achtergronden. Vanaf de jaren zeventig werd het geborduurd *justaucorps*, met gelijke vest als gedomodeerd beschouwd. Het *habit à la française* werd geïdentificeerd met een verstarrende hofentourage en de aristocratie, wiens privileges langzamerhand in bredere kring in vraag werden gesteld. Voor de niet-officiële kledij werd het *justaucorps* dan ook grotendeels vervangen door de frak, die eenvoudiger van snit was (R. Van Ryckeghem, o.c., p. 39 en 47) (zie afbeelding 13).

dringend. Dit besluit door het leenhof van de heerlijkheid en de baronie van Laarne genomen, werd ondertekend door Lieven Seghers, Albertus Vliebergh, Jacobus van Damme, Nicolais Vispoel en Judocus Vervaeat.

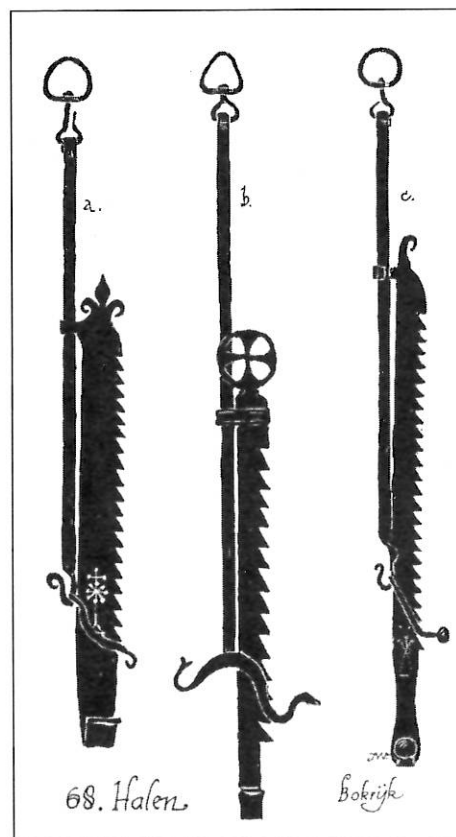
Baljuw en tevens meier Joannes Franciscus Bauwens stelde op 27 oktober de leenmannen in kennis dat het aanhoudingsbevel, uitgevaardigd tegen de vrouw van Kieckens en Loufs, ook de inbeslagneming van hun goederen inhield. Bauwens gaf zijn officieren daartoe de opdracht, maar deze konden hem slechts mededelen dat A. Vervaeat en F. Loufs gevlucht waren en zich in de omgeving van het Sas-van-Gent, op Hollandse bodem, bevonden. Hun bezit hadden ze achtergelaten. De baljuw oordeelde dat men de inventarisatie niet meer kon uitstellen. De leenmannen duiden Lieven Seghers, zoon van Jacob, en Jacobus van Damme aan om op 29 oktober om 9 uur het nodige te doen. Bauwens zou hen ten huize van J. Kieckens opwachten.

De inboedel

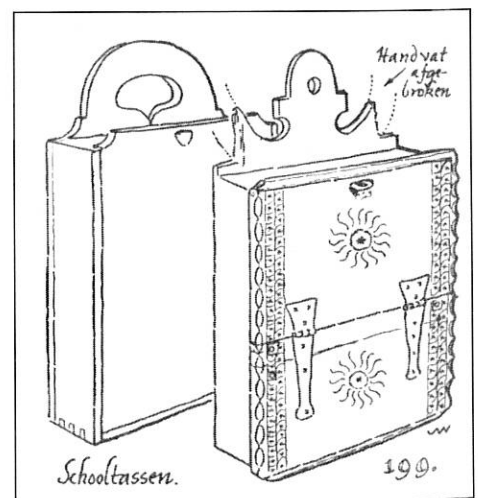
Op 29 oktober begaven de commissarissen zich enerzijds ten huize van Joannes Kieckens, herbergier in "De Leeuw", gelegen in het dorp, en anderzijds ten huize van Judoca Marie De Wilde, weduwe van Pieter Loufs en moeder van Francies. In herberg "De Leeuw" werden aangetroffen:

- in de achterkamer *van zijden den huijse*: achttien stoelen, twee tafels, een bank;
- in de *plaetse daer de pompe staet*: een *leeder* (6), twee wateremmers, een koperen keteltje met deksel, vijf stuks aardewerk en een *geleijerd* (7) bordje, negentien *bollen* (8) en een koperen thee-ketel;
- in het *kamerken daer westaene*: drie stoelen, een tafel, twee kuipjes, een houten verzijp, een *brandel* (9), vier stuks aardewerk, een *moortelschuppe*, een klein brandewijnvaatje, een *hangketel* (10) in de schouw en een mandje;
- op de bovenkamer *van oosten*: een stoel, vier tafels, vier houten banken, twaalf *geleijerde* borden op de schouw, in een kast twee lege flessen, een *theemst* (11), een *lijnwaetcoorde* en een spiegeltje;

- in de benedenkamer *van westen*: vier stoelen groot en klein, een tafel, een schapraaikastje met daarin een stenen kan, een koelvaatje, een fles en twee pinten, verder een vest, een katoenen *jacke* (12), een witte *snuijt-*

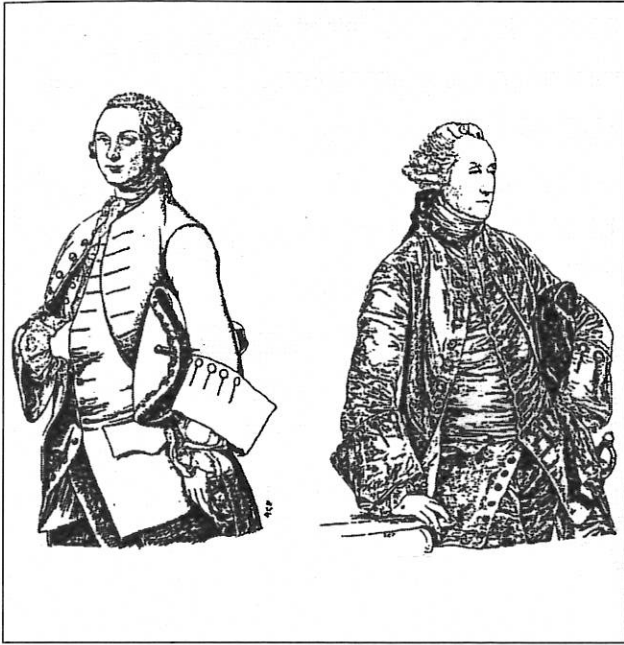

10. Uit J. Weyns, *Volkshuisraad in Vlaanderen*, 1 (Beerzel, 1974) p. 117. Afkomstig uit Balen.

11. Uit J. Weyns, *Volkshuisraad in Vlaanderen*, 1 (Beerzel, 1974) p. 403.

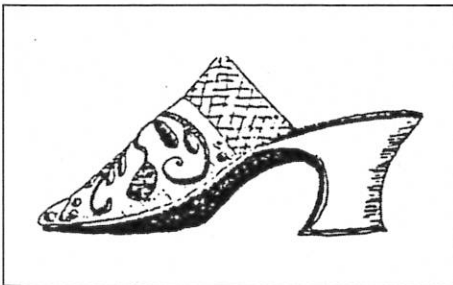

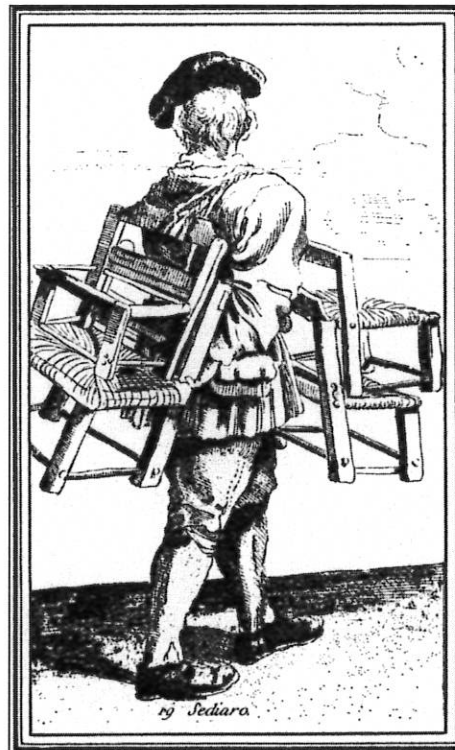
13. Links: justaucorps met vest met brede knoopsgaten (1756); rechts: justaucorps met ronde manchetten, vest met knopen tot op de zoom (1767).

Links: frak met splitmouwen, vest met dubbele rij knopen; rechts: effen frak met vest (1770). Tekeningen afkomstig uit C.W. en P. Cunnington, *Handbook of English Costume in the 18th Century* (Londen, 1972).

doek of omslagdoek, een houten *potschijve*, een ijzeren brandel, een blaasbalg, een *vuerschuppe* en een tang, ook nog twee *metzers reijen* (13), een ijzeren hamer, een pint, een *boutaillie* (14), een houten *temmersrij*, die volgens Kieckens toebehoren aan Francies Loufs. Nog twee kannen, een schaar, een koperen lamp, een *slecht kandelaartje*, een kerkboek, een kruis, een *schrijflae* (15) met wit papier erin en een kuipje met kolen. Naast de schouw een kast met daarin twee *vrouweschoenmuisjes* (16) van *camicesleer* (17), wat kinderkleren, zeven *vrouwestreckmutsen* (18), een spiegelijst en boven de kast een schrapaakastje. Verder nog zes kinderhemdjes, drie mannenhemden, twee posturen (19), een mandje met twee glaasjes, twee *uijgeschutte* of lege kinderkussens, een *lijveken*, een broek, een kinderrokje en een *tabaert*, een muts, een schilderij, een *waterpulle* en een mes. Een *tambau met grauwen lijnwaeten behangseln* (20) met daarop

12. Muiltje. Tekening afkomstig uit C.W. en P. Cunnington, *Handbook of English Costume in the 18th Century* (Londen, 1972).

13. Uit Frans Defour, "Filosofie en poëzie van het meubel", *Vlaanderen. Tijdschrift voor kunst en letteren*, 27 (nr. 162/jan.-feb.) (1978) p. 7.

(22) Beddendecken: grove deken van ongebleekte wol (J. Weyns, *o.c.*, 1, p. 332).

(23) Geglansd wolweefsel, meestal in satijnbinding (F. Sorber, "Grondstoffen voor streekdracht", in: Henri Vannoppen (red.), *Streekdrachten in onze gewesten. Antwerpen - Brabant - Limburg - Oost-Vlaanderen - West-Vlaanderen* (Gent, 1994) p. 28).

(24) Unster (J. Weyns, *o.c.*, 4, p. 1431).

(25) Overdrachtelijk, als benaming van een zeker kledingstuk, namelijk een soort van wambuis (jagersbuis, *veste de chasse*) (A. Beets, *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, 7/1 ('s-Gravenhage-Leiden, 1926) k. 134).

(26) Toestel waarin zich een betrekkelijk zwakke warmtebron bevindt om de inhoud van een daarop geplaatste kom of schaal warm te houden. Vergelijk met onze hedendaagse (elektrische) schotelverwarmer (A. Beets en J. Heinsius, *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, 7/2 ('s-Gravenhage-Leiden, 1936-1941) k. 5206).

(27) Vuurpot: koperen kelkvormig vat met twee oren waarin gloeiende houtskool werd bewaard en geplaatst in herbergen waaraan de klanten hun

pijp konden aansteken (J. Weyns, o.c., 4, p. 1474).

(28) Een combinatie van een haal en vuurbok. Zie ook noot 10.

(29) Pot waarin thee of soms enig ander kruid te trekken wordt gezet, vgl. theepot (N. Bakker, e.a. *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, 17/2 (2de druk, 's-Gravenhage, 1979) k. 2615).

(30) Maat, verkleinwoord maatje, "vat" van een bepaalde inhoud, droog en/of nat, hier nat. Een maatje = 1/10 pot of 1/10 van 1,42 liter (A. Kluyver, e.a., *Woordenboek der Nederlandse Taal*, 9 ('s-Gravenhage-Leiden, 1913) k. 55 en 56). Zie ook noot 47.

(31) Zie noot 30.

(32) Scheermes.

(33) *Coppel* is een oude inhoudsmaat vooral voor vijgen en rozijnen. Het is een korfje met een bepaalde inhoud. Anderzijds kan het ook een bundel zijn, die door een band samengehouden wordt (A. Beets en J. Heinsius, *Woordenboek der Nederlandse Taal*, 7/2 ('s-Gravenhage-Leiden, 1936-1941) k. 5543-5544).

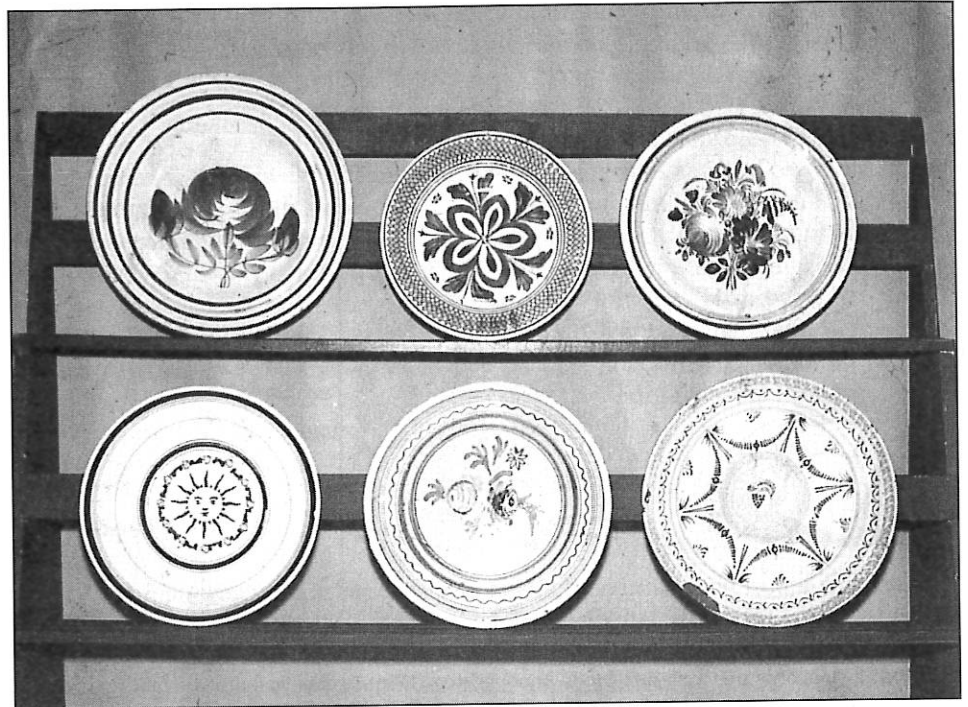
(34) Een aarden of metalen vat waarin vlees bestemd voor soepen wordt gekookt (E. Littré, *Dictionnaire de la langue française*, 3 (Parijs, 1877) p. 452, k. 2).

(35) Voor meer gegevens over het wijnverbruik verwijzen wij naar Marcellijn Dewulf, "Het wijnverbruik in het Land van Waas vanaf de Romeinse tijd", *Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 75/1-2 (1972) p. 27-48 en C. Vandenbroecke, *Evolutie van het wijngebruik te Gent (14e-19e eeuw)*, Studia Historica Gandensia 194 (Gent, 1975).

(36) Naar analogie van *streckbedde*, een verplaatsbaar bed of rollekoets, een kinderwagen *avant la lettre* (J. Weyns, o.c., 4, p. 1465).

(37) Grof linnen deken (J. Weyns, o.c., 4, p. 1422).

(38) Met de benaming *snuyd* of *snuit* bedoelde men de uitstekende stengels van een bundel rauw vlas of de uitstekende vezels van een pak gezwingeld vlas. Deze worden ook weer gebundeld en bewerkt, maar zijn van iets mindere waarde. Met dank aan dhr. M. Delehouzes van het Nationaal

15. Uit J. Weyns, *Volkshuisraad in Vlaanderen*, 1 (Beerzel, 1974) p. D, ill. 3.

een vest, een *casacke* (21), een witte *spaensche saergie* (22), twee slaaplakens, *pluijmenbedde* en hoofdpeluw, twee lege zakken, een kaf- en strozak. Onder het bed een vest en een *casacke*, een wieg met slaapkledij van het kind, een *callemandenrock* (23). Nog een *tambau* met lijnwaad behangen, een kaf- en een strozak, een spade, metselaarsalaam: borstels en truwelen, een *heijnssel* (24), een koperen *jaeger* (25), een blauwe voorschoot, een *grauwen* handdoek, een lapmand met kinderspullen;

- in de keuken: tien stoelen (zie afbeelding 14), drie tafels, een houten bank, een ijzeren *confoir* (26), een vuurpot (27), een *hangelbrandel* (28), twee tangen, negentien *geleijerde* borden (zie afbeelding 15), negen *geleijerde* schotels, een porselijnen spoelkommetje, zes tinnen borden, vijftien tinnen lepels en drie tinnen schoteltjes, een kaarsensnuit en -domper, drie koperen kandelaars, een tinnen *treckpot* (29), een peperdoos, een tinnen zoutvat, zes tinnen pinten, drie tin-

16. Uit J. Weyns, *Volkshuisraad in Vlaanderen*, 3 (Beerzel, 1974) p. CLIX, ill. 188.

- nen potten, zeven *dobbele tinnen maetjens* (30), vijf *enckel maetjens* (31), twee halve pinten, negenendertig glazen groot en klein, tien stenen bierpotten, een koperen trechter, drie stenen pinten, een blikken koffiekann, een *schersmes* (32), een bruine trekpot, elf *coppels groeve* (33) thee, koffietassen, een glazen theebus, een schapraai met twaalf vorken, zeven messen, negen *geleijerde borden*, drie stuks aardewerk (zie afbeelding 16), twee stenen kannen, boter en brood, een vispaan, een strijkijzer, twee schilderijen, een korf en een *marmiet* (34);
- in de kelder: drie tonnen bier (de vaten zijn eigendom van de brouwer), een vat jenever (het vat is eigendom van de brandewijnstoker), zes bierschragen, achtenzestig lege flessen en zeven flessen wijn (35);
  - op de zolder gelegen boven het bovenkamertje aan de oostzijde: honderdtweeënveertig lege flessen, drie stoelen, een *streckkoetse* (36) (zie afbeelding 17) met *drolsaergie* (37), stro, drie bundeltjes *smuijd* (38) van vlas;
  - op zolder boven de keuken: vierentwintig lege biervaten groot en klein, een weinig *houillie* (39) kolen, een *cardeelkuijpe* (40), een spinnewiel met *aspe* (41) (zie afbeelding 18), een houten deur, een ijzeren pot, drie *bercke bessems* (42), houten schoenen (43) en allerlei *prondelinge* of rommel;
  - op de zolder boven de kamer aan de westzijde: achttien flessen, pinten, een stoel, een schilderij, meerdere bundels *solferstecken* (44) (zie afbeelding 19);
  - op de zolder boven de achterkamer: vier bundels *erweetrijs* (45);
  - in de stal *beziiden* de achterkamer: drie banken, een *berrie*, gezaagd hout, vijf *schelfhauten* (46), een mand met wat stro en een houweel.

Toen het gehele huis geïnventariseerd was, vroeg men aan Joannes Kieckens of hij nog weet had van goederen die zijn vrouw toebehoorden. Kieckens wist te zeggen dat er in het huis van Jacobus Livinus de Bruijcker, zijn buur, een koffer stond met allerlei zaken. Hijzelf had de koffer bij zijn buurman gebracht uit vrees dat zijn vrouw en Francies Loufs deze zouden meenemen bij hun vlucht. Daarop begaven de baljuw en de commissarissen zich naar het huis van De Bruijcker. In de koffer vond men:

17. Uit J. Weyns, *Volkshuisraad in Vlaanderen*, 1 (Beerzel, 1974) p. 375.

- Vlasmuseum te Kortrijk.
- (39) Brandbaar mineraal, gevormd door sedimentatie of bezinking, zwart, met blinkende facetten, met sterke inhoud van koolstof (Le Robert Micro Poche, *Dictionnaire de la langue française* (Parijs, 1993) p. 637).
  - (40) Kardeel : touw reep. Een kuip uit touw vervaardigd? (A. Beets, *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, 7/1 ('s-Gravenhage-Leiden, 1926) k. 1601).
  - (41) Haspel (J. Weyns, *o.c.*, 4, p. 1409).
  - (42) Bezems gemaakt uit het fijn berkenhout.
  - (43) Klompen.

18. Weefgetouw, haspel en spinnewiel. Uit Emiel Van Hemeldonck, *Hongersnood in Vlaanderen*, Historische verhalen voor de jeugd, twaalfde reeks, nr. 5 (Antwerpen, 1965) kapt p. 2, tekening A. Panis.

(44) Zwavelstokjes, lucifers (R. Pinon, "A propos d'allumettes", *Enquêtes du musée de la vie wallonne*, XVIII (jg. 71; nrs. 209-212) (1993) p. 138-152).

(45) Het hout waarop de erwtenplanten worden geleid.

(46) Van de bast ontdaan en gedroogd eikenhakhout dat voor een snelle ont- en verbranding zorgde (J. Knuttel, *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, 14 ('s-Gravenhage-Leiden, 1936) k. 388).

(47) Kan die als maat diende. Stoop = 2 potten, 1 pot = 2 pinten. Een pot is 1,42 liter (J. Weyns, *o.c.*, 3, p. 956).

(48) Een vest uit baai, d.i. sterk gevold en geruwd, een zwaar wollen flanel, meestal rood (R. Van Ryckeghem, *o.c.*, p. 328).

(49) Een lange zwarte sjaal die het hoofd en de rug bedekte, tot op de grond hing en vooraan kon worden samen genomen. Is vermoedelijk van Spaanse afkomst. De falie was zeer verspreid onder de burgerij in Vlaanderen en Brabant (*Ibidem*, p. 123-124).

(50) *Calotte* (Frans): kleine ronde muts die slechts de kruin van het hoofd bedekt (Le Robert Micro Poche, *Dictionnaire de la langue française* (Parijs, 1993) p. 167).

(51) Tafellaken (J. Weyns, *o.c.*, 4, p. 1430).

twee tinnen *stoop*-kannen (47), een tinnen kom, twee koperen trechters, een houten doos met daarin een metalen mortier met stamper, een ijzeren wijnkraan, een houten boterdoosje gevuld met kaneel en kruidnagels, en met muscaatnoten. Verder een naaikussen, lappen stof, hemdsknoppen, en allerlei *prondelingé*, een spiegelkastje met lappen stof, een rode zijden vest, een *baeije* (48), hoofd-*doeken*, drie kindermutsen, vijf stukjes gesponnen garen, twee kinderhemdjes, een lijfrokje, een *tabaerdeken*, lappen stof, halsdoek, een wollen *faillie* (49), een paar witte *calotten* (50), zes mannenhemden, zeven slaaplakens, een *serviette* met een *haemelaeken* (57), vier voorschoten, een zwarte zijden halsdoek, een rode zijden halsdoek, een groene *calemanden* rok, een *gedaemden* (52), een uitgeschud hoofdpeluw, twee *gedruckte* (53) lijnwaden rokken, twee dito *jacke*, een rok van *opgevrochte* (54) zijde (die van hem was), haar trouwkleed, een schouwkleed, een paar witte katoenen kousen, een ondermuts, een lap grauw lijnwaad, een *karcasmutse* (55) met een zijden lint versierd die gediend had als *haer trauwmutse*, een zijden *tollet-kussen* (56), een kerkboek, een lap gebleekt lijnwaad, dertien vrouwenhemden, een houten doos met drieëntwintig *vrouwestrickmutsen*, twee witte neusdoeken en een paar *bofmaukens* (57).

Daarna begaf men zich naar de woning van Judoca Maria de Wilde. Haar werd eveneens de vraag gesteld of er bij haar thuis of ergens anders, bij haar weten, zaken van Francies bewaard werden. Haar antwoord luidde: *Niet te weten dat er iets in haeren huijse noch te of andere plaetsen en weet dat hem saude competeren maer dat het alles naer Holland is om aldaer te wercken als temmerman.*

De commissarissen verboden tenslotte Joannes Kieckens ook maar iets van de geïnventariseerde zaken van de hand te doen. Mocht hij het toch doen dan wachtte hem een straf. Intussen diende hij ook voor alles zorg te dragen. Eerstdaags zou hem een afschrift van de inventaris worden bezorgd. Het origineel werd ondertekend door Lieven Seghers, Jacobus van Damme en G. E. vander Moere. In tweede hand werd eraan toegevoegd dat Angelina Vervet bij haar aanhouding in het bezit was van een pakje, dat bestond uit kinderkledij, meegenomen uit de echtelijke woning. Men liet haar een hemd, een lijfje en een voorschoot.

19. Luciferverkoopster uit Rotterdam. Uit W. Bartlett, *The Costume of the Netherlands* (Londen, 1817) gravure, ingekleurd, 29 x 41,5 cm. Eén van de 30 gravures verzameld door een zekere Miss Semple.

Door deze opsomming kunnen wij ons een beeld vormen hoe de herberg bemeubeld was, welke inhoudsmaten men gebruikte, welke kleren men droeg en hoeveel men er bezat, wat voor huisraad en kruiden men in de keuken kon vinden. Op het eerste zicht lijkt dit een rommelig geheel, maar elk voorwerp had wel zijn vaste plaats. Enkele voorwerpen zijn ons nu totaal onbekend, andere kennen wij nog uit het dialect.

De aanhouding

Intussen was Angelina Vervet in hechtenis genomen en in de gevangenis van Gent opgesloten. Op 8 januari 1793 richtte Angelina een verzoek tot vrijlating aan het leenhof van Laarne. Zij deed beroep op notaris Pieter Jan de Smedt uit Gent om haar bede te formuleren. Daarin beloofde zij in elk geval de kosten van haar verblijf in de

gevangenis zelf te betalen. Zij wenste zich ook ter beschikking te stellen van het gerecht en was daartoe bereid een borg te stellen. Het verzoek werd 's anderendaags met een boodschapper naar Laarne overgebracht en overhandigd aan officier J.F. van Overmeire, vermits baljuw Bauwens afwezig was. Op 10 januari werd haar verzoek door de leenmannen besproken. Zij waren van oordeel dat de baljuw toch maar eerst advies moest inwinnen. Twee dagen later werd de bede van Angeline aanhoord en wel onder de uitdrukkelijke voorwaarden, die zijzelf had vooropgesteld.

Francies Loufs, op de hoogte gebracht van het tegen hem uitgevaardigde opsporings- en aanhoudingsbevel, richtte zich aanvang januari 1793 ook tot het leenhof van de baronie Laarne. In zijn schrijven ontkende hij de feiten niet, maar voegde eraan toe dat er wel wat overdreven werd: ... *buijtensporigheden in een herberge, alwaer men ordinairlijck soo nauw niet en is siende ende de warmte van den dranck dickwijls de reden een weijnig ter zijden stelt*. Hij vroeg het bevel tot hechtenis in te trekken, daar hij zich bereid verklaarde alle kosten van het gerecht te zullen dragen.

Het leenhof, onder voorzitterschap van de baljuw, willigde na advies van enkele advocaten in de Raad van Vlaanderen het verzoek van Loufs in. Op 7 januari 1793 werd het akkoord ondertekend door Lieven Seghers, zoon van Jacques, Jacobus van Damme, Albertus Vliebergh, Joannes van der Vennet, Jan Frans Vervaet, zoon van Jacobus, en griffier G.E. vander Moeren.

Hoe het verder afliep met Joannes Kieckens, Angelina Vervaet en Francies Loufs hebben wij niet meteen kunnen achterhalen. Verzoenden beide partners zich of was de liefde tussen Angelina en Francies sterker dan de toen heersende moraal?

Erik L. Schepens
Destelbergenstraat 81
9040 Sint-Amandsberg

(52) Geblokt, met geweven dambordpatroon.

(53) *Indienne, toiles peintes, sits*, ... zijn benamingen voor bedrukt of beschilderd katoen afkomstig uit India en door de Oost-Indische Compagnie op grote schaal uitgevoerd (*Textieldruk. Evolutie en techniek*. Tentoonstelling Sterckshof Provinciaal Museum voor Kunstambachten (Deurne, 1978) p. 40-41).

(54) Opwaarts gewrongen zijde (W.L. de Vreese en G.J. Boekenooien, *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, 11 ('s-Gravenhage-Leiden, 1910) k. 1390).

(55) Wellicht de calèche, een brede kap die op zichzelf kon worden teruggeplooid, met een kleine cape. Ze was opgebouwd op bogen van riet die breed genoeg waren om de steeds hoger wordende kapsels te overbruggen (J. Van Ryckeghem, *o.c.* p. 115).

(56) Toilet- en/of speldenkussen in *cheville* of gouddraad. Soms een doos of kistje waarin zich de toiletbenodigdheden bevinden (A. Beets, e.a., *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, 17/1 ('s-Gravenhage, 1960) k. 907 en 911). *Cheville*: de larve van vlinders; hier in de afgeleide betekenis van ringvormige velouren bekleding naar het uitzicht van de vliederrupsen (Le Robert *Micro Poche, Dictionnaire de la langue française* (Parijs, 1993) p. 205).

(57) Bofmaukens: poefmouw-tjes; poef: kussen in paardenhaar om een vrouwenrok meer bolvormig te maken, hier schouderstuk of schoudervulling (L. Lievrouw-Coopman, *Gents Woordenboek* (Ledeberg, 1951) p. 106). Met onze dank aan Marijke Detremmerie, Renilde Hernalsteen en Anne Thibau.

Herbergleven te Hansbeke in de zeventiende eeuw

Niet tijdens de kerkdiensten ...

Alle parochianen waren verplicht de goddelijke dienst op zon- en feestdagen bij te wonen. Bijgevolg mocht niemand tijdens kerkdiensten in de herbergen vertoeven. Door het plakkaat van 1607 verleende de wereldlijke overheid haar steun aan het streven van de Kerk om de wet op de zondagsrust te doen naleven. Daardoor kregen ook de officieren van de *prochie* macht om de overtreders te manen.

De Gentse bisschop Antoon Triest vaardigde in 1624 een ordonnantie uit waarin nauwkeurig bepaald werd welke activiteiten op zon- en feestdagen toegelaten en welke verboden waren (1). Pastoor Frans Diericx, pas benoemd te Hansbeke, porde toen waarschijnlijk de magistraat aan om de overtredingen tegen de zondagsheiliging te bestraffen.

Daneel Wittewrongele die op de wijk Reibroek een landelijke herberg openhield en door officier Gillis De Backere *ghecalengiert is geweest*, werd op 11 juni 1625 door de *vierschaeere vande prochie* veroordeeld tot het betalen van *eene boete van 20 schellyngen grooten ter causen dat hij op den tweeden kersdach lestleden, bynen den tijt men was doende den goddelicken dienst, heeft tsijnen huuse laten ende houden sytten drincken diversche personen*.

Op dezelfde dingdag werd hij andermaal met eenzelfde bedrag beboet omdat hij ook op den *tweeden synsendach lestleden tsijnen huuse heeft volck gheset ende houden drincken binnen den tijt men was doende den goddelicken dienst*. Niet alleen de herbergier, maar ook Jan Dhert die er zat te drinken, diende een boete van 10 schellingen groten te betalen (2).

Te mijden door de parochieherder(s)

Als dienaar van God moest een priester zich waardig gedragen, het celibaat naleven, overdadig drinken en herbergbezoek vermijden.

De wethouders van de heerlijkheid van Hansbeke overhandigden in 1623 aan Maercus Vaes, onderpastoor van de parochie, een op perkament geschreven attest. In dit overigens uitstekende getuigschrift verklaarden de baljuw, burgemeester en schepenen onder meer dat de kapelaan *niet en heeft verkeert inde voorseyde prochie in eenighe herbergen ofte vergaderyngen, maer altoos die gheschudt, ende hem heerlick gedreghen ghelijck eenen priester ende pastoir schuldich ende behoort te doene*. Zijne voorbeeldig gedrag was stellig één van de redenen waarom *den selven heere (was) hebbende goede naeme ende fame ende seer bemindt onder het gemeente* (3).

Als de drank in de man is ...

In een herberg ging het er niet altijd deftig aan toe. Jan Brackene had zich op zondag 18 augustus 1619 onzedig gedragen *inde slijtinge van Francoys Van Moerbeke* te Hansbeke. Hij had in aanwezigheid van vele personen herhaalde malen zijn *schamelheyt utghelancht ende daer bij sprekende veele onbeleefde woorden*. Hij werd op staande voet in het gevangenhok opgesloten.

---

(1) H. Vervaeke: "Het kerkelijke leven in de dekenij Deinze onder deken Michiel Zachmoorter (1612-1660) en bisschop Antoon Triest (1622-1657)", *Het Land van Nevele*, 13/3-4 (1982) p. 200.

(2) Gent, RA, Fonds Hansbeke, nr. 149.

(3) Gent, RA, Fonds Hansbeke, nr. 89.

Een drietal weken later, op 16 september, veroordeelden de *Mannen ende Schepenen van de prochie van Hansbeke hem om in vierschare te compareeren, in lijnwaet, bloots hoofd, met een onghebrande torse van drij ponden was en de selve torse also te draghen tus-schen twee officieren tot inde kercke, latende die aldaer ten dienste vande heylighe Sacramente*. Bovendien kreeg hij een boete van zestig ponden *parisis* (4).

Bolspel nabij de herberg

Tegenover het aloude kasteel te Hansbeke stond de herberg Hove, reeds vermeld in 1569: *een herberghe daerment heedt thove* (5). In deze herberg vonden de vergaderingen van de wet plaats. Op het pleintje voor het wethuis stond ook de schandpaal van de heerlijkheid. De herberg Hove was vanzelfsprekend de trekpleister voor de dorpsmensen om zich er te amuseren. Ze konden er met de bol spelen op een rolbaan die ten zuiden van de herberg lag, en ook al in 1554 vernoemd werd: *ande rollebaene beneden der muelene* (6). Mettertijd werd het toponiem overgedragen aan de partij land waarop de rolbaan gelegen was: *een partije landt ghenaeempt de rollebaene gheleghen int ghemelde Hansbeke bij Hove*.

Op zaterdag 28 mei 1672 kwam het aldaar tot een vechtpartij. Jan De Paerck fs Huybrecht ging op die dag *ten huysse ende hove van Marten Lefebure, tavernier* en had aldaar *gherolt mette bolle in de presentie ende compagnie van Arent De Paerck, Jaecques Lefebure, Jan Lefebure officier van de heerlijkheid, ende meer andere*. Tijdens het bolspel ontstonden *eenighe woorden van dispuyt ofte crakeel* tussen Jaecques Lefebure en de officier. Marten Lefebure die in de woordenwisseling tussenkwam, werd door Jaecques Lefebure met een mes bedreigd, liep achtervolgd door de messentrekker de herberg binnen en strompelde kort daarna terug naar buiten al klagende: *ick ben ghequedst ende doodt man*. Een rivaliteit om het officierschap leidde tot dit messengevecht (7).

Om een prijs schieten in de herberg

Op zondag 11 augustus 1669 kwamen vele dorpingen *naer de middach afgezakt ten huysse ende heerberghe van Marten Lefebure, tavernier*, wonende in het wethuis van Hansbeke, *om aldaer te schiete mette fusicque om eenen prijs*. Onder de schutters bevonden zich Jan Ghysels fs Jan, Lieven Rutsaert fs Jan, Lieven Van Maldeghem fs Marten, Pieter De Muynck fs Christoffel, Jaecques Braet fs Gheert en nog *veele andere personen*.

Aan de tapkast werd vooraf menig glaasje geledigd. Ook Pieter De Muynck, blijkbaar één van de inrichters van het prijschieten, dronk er een pint met Jaecques Braet. Vooraleer de schieting begon, ging Pieter naar de schietschijf om te *gaen maeken het mercq op seker bert naer het welcx men soude schieten om den prijs*. *Ter wijle hij daermede doende was*, zagen Lieven Rutsaert en Lieven Van Maldeghem dat Braet heeft *angheleyt met sijn roer* waarna er plots *eene schote is afgelooopen en de cogele is ghepenetreert inden rechten arme van Pieter De Muynck*. Ook Jan Ghysels, die zich bij het knallen van het schot onmiddellijk omdraaide, bemerkte dat Jaecques Braet *hadde geschoten, hebbende noch in sijne handen het roer daermede hij gheschoten hadde*.

De Muynck lag ingevolge *de quedtschuere in peryckel vande doodt*. *Eenighe daeghen naer de gheschiednisse* bracht Jaecques Braet hem een bezoek, bekende dat het noodlottige schot door hem afgevuurd werd, *maer dat sulcx was gheschiet bij ongeluck*. Aan de wethouders, die in verband met de ongelukkige schietpartij een onderzoek instelden, verklaarde de gekwetste dat hij tevoren met Braet *gheen crakeel nocte dispuyt en heeft ghehadt* en geloofde dat de ontleding ongewild was (8).

Albert Martens
Spinmolenplein 263
9000 Gent

(4) Gent, RA, Fonds Hansbeke, nr. 149.

(5) J. Luyssaert, *Meetjeslandse toponiemen tot 1600, III: Het Gentse, 1: Hansbeke* (Gent, 1995) p. 115.

(6) J. Luyssaert, *o.c.*, p. 135.

(7) Gent, RA, Fonds Hansbeke, nr. 144.

(8) Gent, RA, Fonds Hansbeke, nr. 144.

Sint-Arnoldus, patroon van de brouwers

Iedere vereniging, instelling, ambacht, stad of land die zichzelf respecteert, heeft een patroonheilige. Meestal is er een verband tussen beide: de naam, de verbondenheid met de streek, een miraculeus verhaal, het beroep ... De brouwers kozen de H. Arnoldus als beschermer. Al sedert de Late Middeleeuwen trokken ze dan ook op bedevaart naar Oudenburg, waar hij werd begraven en waar zijn relikwieën meestal, maar wel afhankelijk van de tijd, met veel schroom worden vereerd. Dit pelgrimeren gebeurde al in 1457. Een document uit dat jaar vertelt ons namelijk dat de Brugse brouwers naar Oudenburg kwamen om er de H. Arnoldus te eren. Nadien boden de plaatselijke magistraten hen merkwaardig genoeg wijn aan. Of toch niet, wijn werd in de meeste Vlaamse steden als een eredrank aan belangrijke gasten uitgeschonken. Noël Geirnaert bewees dat de Brugse brouwers zeker vanaf 1395 de vermelde Sint vereerden en te zijner ere een gilde hadden gesticht, die (later) ook anderen naast brouwers als lid toelieten. Hun diensten verrichtten ze in een gelijknamige kapel aan de noordzijde van het koor in de karmelietenkerk aldaar. Hoelang die nering die kapel gebruikte, staat momenteel niet vast. Mogelijk zette het calvinistisch regime een eindpunt aan hun religieuze activiteiten in die bidruimte. Wel weten we dat ze vanaf het begin van de 18de eeuw hun diensten verrichtten in de Sint-Annakerk. De brouwers betaalden er telkens op de feestdag van de H. Arnoldus (16 augustus) de zangmeester, de klokkenluider en de koster. De Brugse brouwersknechten bezigden sedert 1490 de kapel van het godshuis "Ter Calomne", gelegen tussen de Bapaumestraat en de Langestraat (1). De kapel werd in 1786 afgebroken. Heel wat Vlaamse en Waalse brouwers bezaten een altaar en/of een kapel toegewijd aan de H. Arnoldus. Uit de vele voorbeelden sommen we die van Chimay, Leuven (2), Binches, Diest, Namen, Brussel en Bergen op. Voor die bidruimten lieten ze logischerwijze dikwijls fraaie kunstwerken, meestal sculpturen, uitvoeren. Die stellen uiteraard de H. Arnoldus voor. Ook in vele brouwerijen staat zijn beeltenis centraal en zorgt hij er voor de goede afloop van het brouwproces.

De iconografie van de H. Arnoldus is vrij doorzichtig (3). Wie wat vertrouwd is met zijn levensverhaal en mirakelen begrijpt gemakkelijk zijn attributen. Als ridder draagt hij een maliënkolder met harnas en zwaard. Zijn bisschoppelijke waardigheid uit hij traditioneel met koorkap, mijter, borstkruis, ring en kromstaf. De brouwers tooien hem met hun gereedschap: een ton, een kuip, hoppebellen en dito takken, een pint, een kruik, maar vooral met een stuik- of stijgmand, een roervork en een gaffel. Die laatste drie komen het meest voor. De stuikmand is een kegelvormige mand die met de opening naar boven in de beslagmassa werd gedrukt. Het zoete (?) wort sijpelde erin. De draf of het mou tafval bleef eruit. Het is dus een soort zeef die met veel macht in het brouwsel werd geduwd. Het gebeurde dat de brouwer zoveel kracht gebruikte, dat hij zijn evenwicht verloor en mee erin tuimelde. Men sprak toen van de "zoete inval". Met koperen bierlepels werd het wort uitgeschept en naar de kookketels gebracht. Dit is een manier van affiltreren. We merken tenslotte op dat die stuikmand dikwijls met een bijenkorf werd verward. Het gaat hier duidelijk over twee verschillende dingen die qua vorm en materiaal gelijkenissen verto-

(1) Cf. Lavistekening (18 x 23 cm) met zicht op de kapel en het godshuis "Ter Calomne", gelegen tussen de Bapaumestraat en de Langestraat in Brugge. De brouwersknechten en karrenvoerders gebruikten die kapel. Het gebouw werd in 1786 afgebroken. Deze tekening is te vinden in het bekende handschrift van De Custis in de Gentse Universiteit (hs. 426, deel 7, tussen f° 224 en f° 225).

(2) Cf. Detail van de marmeren afsluiting uit de 18de eeuw van de brouwerskapel in de Sint-Pieterskerk in Leuven. Bemerkt de versiering op de sokkel: de attributen van de H. Arnoldus (stuikmand en roerstokken).

(3) Cf. Gevelsteen in reliëf met de voorstelling van de H. Arnoldus met zijn brouwersattributen in de Boschstraat in Maastricht. Het stuk dateert uit de 18de eeuw en is waarschijnlijk afkomstig van een inmiddels gesloopt pand aan de Hoogbrugstraat in Maastricht. Dit pand droeg trouwens als naam: "In Sint-Arnoldus". De gildenpenningen van het brouwersgilde van Maastricht hebben een gelijkaardige voorstelling (Bonnefantenmuseum); detail met de voorstelling van de H. Arnoldus, met een roerstok, uit een 19de-eeuws handschrift, bewaard in de Brugse Stadsbibliotheek (hs. 612, f° 4). Dit manuscript werd uitgevoerd door Ferdinand de Pape (Brugge 10 april 1810 - Brugge 28 nov. 1885).

nen. De roerstok kan worden omschreven als een stevig houten gereedschap met een metalen of houten uiteinde, waarmee voortdurend gemengd en geroerd moest worden om aanbranding in de kookketels te voorkomen. De gaffel is eveneens een mengstaf met een ijzeren topstuk, maar in de vorm van een vork met twee tanden. Het dient om de mout en de hop door omroeren zoveel mogelijk in de vloeistof op te lossen. De termen gaffel en roerstok worden wel eens door elkaar gebruikt en over hun functie en/of uitzicht bestaat er soms discussie.

Vaste gegevens over het leven van de H. Arnoldus blijven vrij schaars. Hij werd geboren in Tiegem als zoon van Volbrecht en Meinsinde, verwant met de familie van Oudenaarde, en trad voor 1076 als monnik binnen in de benedictijnenabdij van Soissons. Omstreeks 1077 werd hij er tot abt verkozen. Op 19 december 1081 ontving Arnoldus de bisschopswijding. Circa 1083 ontmoette hij Robrecht de Fries in Rijsel en bracht er een vredesboodschap. Wat later (?) stichtte hij in Oudenburg de Sint-Pietersabdij met toestemming van Radbod II, bisschop van Noyon-Doornik, en met financiële steun van Cono I, heer van Eine, Oudenburg en Vladslø. Arnoldus overleed in Oudenburg op 15 augustus 1087 en werd er begraven. Op 1 mei 1121 werden zijn relieken tot de eer van de altaren verheven. Bisschop Lambrecht van Noyon-Doornik ging voor in die plechtigheid. Die vaststaande biografische feiten zijn uiteraard doorspekt met allerlei miraculeuze voorvallen die na zijn overlijden bleven voortduren.

Daarmee werd de vraag niet opgelost waarom Arnoldus van Tiegem of van Oudenburg of van Soissons patroon van de brouwers werd. Een antwoord op die vraag geven is niet zo eenvoudig. Dom Arnoldus Smits O.S.B. wees in een studie op de verwarring die tussen de verschillende Arnoldussen bestond en op het vermoedelijke verband tussen de verering door de brouwers van de H. Arnoldus en de carnavaleske Aernoutsbroeders of volgelingen van de als ketter veroordeelde Arnold van Brescia (+1155). Deze auteur legde ook een relatie tussen de H. Jacobus van Compostella en de H. Arnoldus. Beide werden inderdaad enkele keren samen afgebeeld, o.a. op een altaar in de Sint-Petrus-en-Pauluskerk van Chimay en op een laatmiddeleeuws reliëf in de gevel van het voormalige abtsgebouw in Oudenburg (4). Smits eindigde met te stellen dat Arnoldus van Tiegem de patroon van de brouwers werd en dat beide, brouwers en het gilde van Aernoutsbroeders, zich in zijn iconografie konden herkennen.

Er bleef echter ook een miraculeus verhaal bewaard, dat het patroonschap van de H. Arnoldus voor de brouwers rechtvaardigt. Tijdens de bouw van de door hem gestichte Sint-Pietersabdij in Oudenburg brak er een vreselijke besmettelijke ziekte uit. Dit hoeft ons niet te verwonderen in deze middeleeuwse tijd van slechte hygiëne. Arnoldus gaf opdracht het te drinken water te koken, wat de ziektekiemen doodde. Tevens roerde hij er met zijn kromstaf in en het water veranderde in bier. Langzaam werd de ziekte uitgeroeid. Meer hoeven we er niet aan toe te voegen. Door het drinken van bier werd men gezond. De brouwers twijfelden dan ook niet om hem als patroon te aanvaarden. En net zoals in alle legenden steekt ook hier een stukje waarheid in.

De H. Arnoldus is niet meer weg te denken uit de bierbrouwersgeschiedenis. Enkele malen werd zelfs een bier naar hem genoemd. Nu nog steeds verkopen een aantal Oudenburgse handelaars een Sint-Arnoldusbier. En de Confrerie van de Roerstok, gevestigd in Brussel, eert hem jaarlijks met een misviering. Dan draagt het beroemde manneke hetzelfde pak als de leden van dit eerbiedwaardig genootschap. Zij mogen niet twijfelen aan de authenticiteit van het vermelde verhaal, historici wel ...

---

(4) Laatmiddeleeuws reliëf met de voorstelling van de H. Jacobus van Compostella en de H. Arnoldus. Die laatste is als ridder (met harnas en wapenschild) en als bisschop (met mijter, staf en koorkap) voorgesteld. De steen steekt in de gevel van de voormalige abts-woning van Oudenburg.

Bibliografie

Er bestaat een omvangrijke literatuur over Arnoldus. Ze werd gepubliceerd in de tentoonstellings-catalogus *Sint-Arnoldus en de Sint-Pietersabdij te Oudenburg 1084-1984* (redactie: J.L. Meulemeester), Oudenburg, 1984. De belangrijkste publicaties zijn: J. Ferrant, *Un Saint de la Flandre au XIe siècle. Vie de Saint Arnold ou Arnulphe, Evêque de Soissons*, Brugge, 1887, 2 delen; O. Holder-Egger, "H. Arnoldus", in: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, XV/2, Hannover, 1888, p. 875-904; A. Duclos, *Bruges. Histoire et souvenirs*, Brugge, 1910, p. 567; E. Dekkers, "Sint Arnoud en zijn biograaf Hariulf", in: *Studies over de kerkelijke en kunstgeschiedenis van West-Vlaanderen opgedragen aan Z.E.H. Michiel English*, Brugge, 1952, p. 43-79; G.G. Meersseman, "Kritische bemerkings over enige bronnen der biografie en cultusgeschiedenis van Sint Arnulf (+1087)", in: *Studies over de kerkelijke en kunstgeschiedenis van West-Vlaanderen opgedragen aan Z.E.H. Michiel English*, Brugge, 1952, p. 289-319; D.A. Stracke, "Lisiardus versus Hariulfus. Inzake de Vita van St.-Arnulf van Tiegem", *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde, van zijn Kastelnuj en van den Lande tusschen Maercke en Ronne*, XI/1 (1954) p. 7-78; N. Huyghebaert, "Abbaye de Saint-Pierre à Oudenburg", in: *Monasticon belge, III: Province de Flandre Occidentale*, 1, Luik, 1960, p. 49-85; E. Warlop, *The Flemish Nobility before 1300*, Kortrijk, 1975-1976, 4 delen; G. Duby, *Le chevalier, la femme et le prêtre. Le mariage dans la France féodale*, Parijs, 1981 en A. Hoste, *De Geschiedenis van de Sint-Pietersabdij te Oudenburg 1084-1984*, Oudenburg, 1984. Na 1984 verschenen nog volgende publicaties: A. Smits, "Sint-Aernout, patroon der brouwers", *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, nieuwe reeks (1985) p. 232-263; P. Eeckhout, "Un tableau de Philippe de Champagne retrouvé: 'La translation des reliques de Saint Arnould'", *Belgisch tijdschrift voor Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis*, LIV (1985) p. 5-16; N. Geirnaert, "Sint-Arnoldus van Tiegem, patroon van de Brugse brouwers in de middeleeuwen", *Biekorf*, LXXXVI/4 (1986) p. 333-336; J.L. Meulemeester (red.), "Sint-Arnoldusnummer 1087-1987", *Vlaanderen*, XXXVI/3 (1987) p. 216; *Sint-Arnoldusnummer 1087-1987, Duet*, VII (1987); J.L. Meulemeester, "De Sint-Arnolduskapel en het park in Tiegem", *De Leiegouw*, XXX/4 (1988) p. 333-346 en J.L. Meulemeester, "De relikwieën van de heilige Arnoldus en zijn schrijn in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Oudenburg", *Brugs Ommeland*, XXXI/3 (1991) p. 147-170.

Jean Luc Meulemeester
Legeweg 153
8200 Brugge

TUSSEN MOMENT EN MONUMENT VOOR DE EEUWIGHEID GIETIJZEREN GRAFKRUISEN IN VLAAMS-BRABANT

D. Vanpée

Studiewerk rond gietijzeren grafkruisen is binnen Vlaanderen eerder uitzonderlijk geweest, dit in tegenstelling tot Wallonië, waar reeds een algemene inventaris werd opgemaakt. Hieruit bleek dat er zich heel wat mooie exemplaren onder deze grafkruisen bevinden.

Gietijzeren grafkruisen zijn wel niet de meest opwekkende relictten uit vroegere tijden. Gezien de beperkte gebruikperiode, grosso modo tussen 1870 en 1914, met hergebruik tot rond 1960, gaat het hier toch om een bijzonder stuk erfgoed, niet alleen op volkskundig, sociaal of industrieel-archeologisch vlak, maar ook op vlak van funeraire grafkunst voor de sociaal minder bedeelden.

Behoud en studiewerk zijn dan ook verder aangewezen. In de brochure "Tussen moment en monument voor de eeuwigheid. Gietijzeren grafkruisen in Vlaams-Brabant" krijgt men een inleidingskader aangeboden rond de symboliek van het kruis, gietijzer, het onderzoek rond gietijzeren grafkruisen en een rondgang langsheen de diverse types die we in Vlaams-Brabant kunnen terugvinden. Het leuke hierbij is dat dit eerste onderzoek reeds enkele nieuwe types heeft opgeleverd.

Deze brochure wil ook een stimulans zijn voor gelijkaardig onderzoek in andere provincies. Vooral in de provincies Limburg en Antwerpen staan er nog diverse gietijzeren grafkruisen op ontdekking te wachten, waarbij we zeker de behandelde Zelemse gieterij Cruls dienen te vermelden als Limburgse producent van o.a. grafkruisen.

De brochure telt in totaal 48 blz. en is rijkelijk geïllustreerd. Men kan ze bekomen mits storting van 350 Bf (incl. portkosten) op reknr. 000-0495981-20.

Dit project kwam tot stand met de medewerking van de Provincie Vlaams-Brabant.

De Themanummers van *Ons Heem*

In de loop van de voorbije negenenveertig jaargangen van *Ons Heem* verschenen er naast de gewone nummers regelmatig themanummers. Vooral in deze nummers kan men een interessant aanbod van heemkundige bijdragen vinden die als leidraad kunnen dienen voor verder lokaal en regionaal onderzoek.

Hierbij volgt een lijst van de nog beschikbare themanummers die zeker in elke bibliotheek thuishoren:

jg. 15, 1961, nr. 5-6,	thema: tegelnummer	jg. 43, 1989, nr. 4-5,	thema: jacht en stroperij
jg. 23, 1969, nr. 3,	thema: Brueghelnummer	jg. 44, 1990, nr. 5,	thema: rechtshistorisch patrimonium
jg. 25, 1971, nr. 4,	thema: iets over boerderijen	jg. 45, 1991, nr. 2-3,	thema: meidagen 1940, WO II in Vlaanderen
jg. 26, 1972, nr. 6,	thema: herbergen	jg. 45, 1991, nr. 4-5,	thema: kaarsen
jg. 27, 1973, nr. 6,	thema: abdijen en landbouw	jg. 46, 1992, nr. 2,	thema: openbaar vervoer in Vlaanderen
jg. 29, 1975, nr. 2-3,	thema: ijzeren afsluitingen	jg. 47, 1993, nr. 2,	thema: uurwerken en uurwerkmakers
jg. 30, 1976, nr. 2-3,	thema: heemtaal	jg. 47, 1993, nr. 4,	thema: melkverwerking en melkerijen
jg. 31, 1977, nr. 3-4,	thema: schuttersgilden	jg. 48, 1994, nr. 2,	thema: schuttersgilden
jg. 31, 1977, nr. 5-6,	thema: snoepgoed	jg. 48, 1994, nr. 3,	thema: leven in en rond de mijn
jg. 32, 1978, nr. 6,	thema: wijnkultuur	jg. 49, 1995, nr. 3-4,	thema: olieslagmolens
jg. 34, 1980, nr. 1-2,	thema: het kind	jg. 50, 1996, nr. 1,	thema: Aspecten van Brabant
jg. 35, 1981, nr. 2,	thema: bijenteelt	jg. 50, 1996, nr. 2,	thema: Volksbedevaarten en pelgrimsgebruiken
jg. 39, 1985, nr. 3,	thema: volksdevotie	jg. 50, 1996, nr. 3,	thema: Drinkwatervoorziening door de eeuwen heen
jg. 40, 1986, nr. 3-4,	thema: neogotiek in Vlaanderen	jg. 51, 1997, nr. 1-2,	thema: Huldeboek Jan Gerits
jg. 41, 1987, nr. 2-3,	thema: volksgeneeskunde		
jg. 41, 1987, nr. 5,	thema: landbouw in Haspengouw		
jg. 41, 1987, nr. 6,	thema: charivari en volksgerichten		
jg. 42, 1988, nr. 2,	thema: postverkeer		
jg. 43, 1989, nr. 2,	thema: roepstenen en kerkpuien		

Elk themanummer kost 200 BEF, behalve dat rond olieslagmolens en volksbedevaarten, wat 250 BEF per nummer kost en het Huldeboek Jan Gerits, dat 300 Bf per nummer kost. Andere, gewone, nummers (tot 1991) kunnen tegen 50 BEF per exemplaar aangekocht worden. Voor bestellingen van meer dan vier jaargangen gelden speciale verkoopsvoorwaarden. Voor meer informatie kan u vrijblijvend informeren bij het Verbondssecretariaat, Kerkstraat 17, 2940 's-Gravenwezel, tel/fax. 03/658.90.34

DE VERFRISSENDE EENVOUD VAN TOEN.

Voor dit nieuwe bier dook de meester-brouwer van Hoegaarden in de archieven. Hij liet zich inspireren door het oorspronkelijke recept van Das uit 1931, maar brouwt het bier vandaag op z'n eigenwijze manier: ongefilterd en met nagisting in fles en vat.

Uit het recept van toen en het Hoegaards vakmanschap van nu is de "Hougaerdse DAS" geboren. Geen tarwebier zoals de "Witte", maar een gerstebier dat

net als vroeger gebrouwen wordt met gebrande gerstemouten, fijne hop, kruiden en zuiver water.

De Hougaerdse DAS herken je op het eerste gezicht aan z'n warme amberkleur en aan z'n appetijtelijke, mistige uitzicht. Hij is uniek en valt met geen enkel ander bier te vergelijken.

